

ISLAMSKA DEKLARACIJA

ALIJA IZETBEGOVIĆ

UVOD

Jedan program islamizacije Muslimana i muslimanskih naroda

NAŠ CILJ: Islamizacija Muslimana

NAŠA DEVIZA: Vjerovati i boriti se

BISMILLAHIRRAHMANIRRAHIM!

Deklaracija koju danas predajemo javnosti nije nikakva lektira, koja strancima ili onima koji sumnjaju treba dokazivati superiornost Islama nad ovim ili onim sistemom, ovom ili onom grupom ideja.

Ona je upućena Muslimanima koji znaju gdje pripadaju i koji u svom srcu jasno osjećaju na kojoj strani stoje. Za takve ova deklaracija predstavlja poziv da izvuku neophodne konsekvence o tome na što ih ta ljubav i pripadnost obvezuje.

Čitav muslimanski svijet nalazi se u stanju vrienja i promjena. Ma kakav bude izgledao ovaj svijet pošto ove promjene naprave prvi ulazni krug, jedno je sigurno: on neće više biti svijet iz prve polovice ovoga stoljeća. Epoha pasivnosti i mirovanja prošla je zauvijek.

Ovaj trenutak mijene i kretanja nastoje iskoristiti svi a posebno moćni stranci s Istoka i Zapada. Umjesto svojih armija oni sada ubacuju svoje ideje i svoj kapital, i ovom novom formom utjecaja nastoje ponovo postići isti cilj: da osiguraju svoju prisutnost i da muslimanske narode održavaju i dalje u stanju duhovne nemoći i materijalne i političke zavisnosti.

Kina, Rusija i zapadne zemlje prepiru se o tome kojoj od njih i nad kojim dijelom muslimanskog svijeta pripada patronat. Njihova svađa je bespredmetna. Islamski svijet ne pripada njima, nego muslimanskim narodima.

Jer, jedan svijet sa 700 miliona ljudi i ogromnim prirodnim izvorima i na geografskoj poziciji prvog reda, koji je nasljednik kolosalnih kulturnih i političkih tradicija i koji je nosilac žive islamske misli, taj svijet ne može dugo ostati u položaju najamnika. Ne postoji sila koja bi mogla spriječiti novu muslimansku generaciju da ne učini kraj tom nenormalnom stanju.

S ovim uvjerenjem mi objavljujemo prijateljima i neprijateljima da su Muslimani odlučili sudbinu islamskog svijeta uzeti u svoje ruke i taj svijet urediti po svojoj zamisli.

U ovom pogledu deklaracija ne sadrži ideje koje bi se mogle smatrati potpuno novim. Ona je sinteza ideja koje se sve češće čuju na raznim stranama i koje imaju približno opću važnost u svim dijelovima muslimanskog svijeta. Ipak, njena novost je u tome što traži da se s ideja i planova pređe na organiziranu akciju za njihovo ostvarenje.

Borba za nove ciljeve ne počinje danas. Naprotiv, historija ove borbe već pozna svoje šehide i ispisane stranice o stradanjima i žrtvama. Ipak, to je osobno žrtvovanje izrazitih pojedinaca ili hrabrih malih grupa u sudaru s moćnim silama džahilijeta. Veličina problema i teškoća, međutim, zahtijeva organiziranu akciju miliona.

Našu poruku posvećujemo uspomeni naših dragih drugova koji su pali za Islam.

Hoćemo li da muslimanski narodi izađu iz kruga kretanja u krugu, iz zavisnosti, zaostalosti i siromaštva; hoćemo li da ponovo sigurnim korakom stupe na stazu dostojanstva i prosvijećenosti i da postanu gospodari svoje sudbine; hoćemo li da ponovo punom snagom izbiju vrela hrabrosti, genija i vrline; tada jasno ukažimo na put koji vodi do tog cilja:

Ostvarenja Islama na svim poljima u osobnom životu pojedinaca, u porodici i društvu, kroz obnovu islamske vjerske misli i stvaranja jedinstvene islamske zajednice od Maroka do Indonezije.

Ovaj cilj može izgledati i nevjerovatan i dalek, ali on je realan, jer se samo on nalazi u domenu mogućeg. Naprotiv, svaki neislamski program može prividno izgledati blizak i na domaku cilja, ali je on za Islamski svijet čista utopija, jer leži u domenu nemogućeg.

Historija pokazuje jasnu činjenicu: Islam je jedina misao koja je mogla uzbuditi maštu muslimanskih naroda i ostvariti kod njih neophodnu mjeru discipline, inspiracije i energije. Nijedan drugi ideal, stran Islamu, nije nikada uspio ostvariti bilo kakav efekat od značaja ni na polju kulture ni na polju države. U stvari, sve što je u historiji muslimanskih naroda veliko i vrijedno spomena, stvoreno je pod znamenjem Islama. Samo nekoliko hiljada istinskih islamskih boraca prisililo je Englesku da se pedesetih godina ovoga vijeka povuče iz Sueza, a udružene vojske arapskih nacionalističkih režima već po treći put gube bitku protiv Izraela. Turska kao islamska zemlja vladala je svijetom. Turska kao europski plagijat predstavlja trećerazrednu zemlju, kakvih ima još stotinu na svijetu.

Narod, kao i pojedinac, koji je prihvatio Islam nesposoban je da nakon toga živi i umire za bilo koji drugi ideal. Nezamislivo je da se Musliman žrtvuje za bilo kakvog cara ili vladara, ma kako se on zvao, ili u slavu neke nacije, partije ili čega sličnog, jer po najjačem islamskom instinktu on u ovome prepoznaje jednu vrstu bezboštva i idolatrije. Musliman može ginuti samo s imenom Allaha i u slavu Islama ili bježati sa bojnog polja.

Stoga, periodi pasivnosti i stagnacije u stvari znače odsustvo islamske alternative ili nespremnosti muslimanske sredine da se uputi ovom uzbrditom stazom. Oni su negativni izraz duhovnog monopola koji Islam ima nad islamskim svijetom.

Primajući ovo stanje kao izraz Božije volje, mi jasno tvrdimo da se islamski svijet ne može obnoviti bez i protiv Islama, Islam i njegove zasade o mjestu čovjeka u svijetu, svrsi ljudskog života i odnosima između čovjeka i Boga i čovjeka i čovjeka, ostaju trajna i nezamjenjiva etička, filozofska, idejna i politička osnova svake istinske akcije u pravcu obnove i poboljšanja stanja muslimanskih naroda.

Alternativa je jasna: ili kretanje u pravcu islamske obnove ili pasivnost i stagnacija. Za muslimanske narode treća mogućnost ne postoji.

I Zaostalost muslimanskih naroda

Konzervativci i modernisti

Ideja islamske obnove sa svojim shvaćanjem o sposobnosti islama da ne samo odgaja čovjeka nego i uređuje svijet, imat će uvijek protivnike u dvije vrste ljudi: konzervativci hoće stare obrasce, modernisti hoće tuđe obrasce. Prvi Islam vuku u prošlost, drugi mu pripremaju tuđu budućnost.

Bez obzira na velike međusobne razlike, ove dvije kategorije ljudi imaju nešto zajedničko: i jedni i drugi u Islamu vide samo religiju, shvaćajući ovaj izraz u europskom značenju te riječi. Izvjestan nedostatak smisla za finese jezika i logike, a više nerazumijevanje biti Islama i njegove uloge u povijesti i svijetu, navodi ih da islamski din prevode religijom, što je iz jednog naročitog razloga sasvim pogrešno.

Iako predstavlja ponavljanje i potvrđivanje fundamentalnih istina o porijeklu i misiji čovjeka, pristup Islama u jednoj stvari je potpuno nov: u zahtjevu da se ujedini vjera i nauka, moral i politika, ideal i interes. Priznajući postojanje dva svijeta, prirodnog i unutrašnjeg, Islam uči da upravo čovjek predstavlja premošćenje ponora između ova dva svijeta. Izvan ovog jedinstva religija počinje vući u zaostalost (odbacivanje svakog djelatnog života), a nauka u ateizam.

Polazeći od stava da je Islam samo religija, konzervativci dolaze do zaključka da Islam ne treba, a naprednjaci da Islam ne može, uređivati vanjski svijet. Praktični rezultat je isti.

Glavni, mada ne i jedini, nosilac konzervativnog shvaćanja u muslimanskom svijetu danas je stalež hodža i šejhova, koji su se nasuprot jasnim stavovima o nepostojanju svećenstva u Islamu organizirali kao poseban stalež, koji je za sebe monopolizirao tumačenje Islama i stavio se kao posrednik između Kur'ana i ljudi. Kao svećenici oni su teolozi, kao teolozi oni su neizbježno dogmatičari i pošto je vjera dana jednom zauvijek, ona je po njihovom mišljenju jednom zauvijek i protumačena, i najbolje je sve ostaviti kako je dano i definirano prije hiljadu i više godina. Po ovoj neizbježnoj logici dogmatičara, teolozi postaju ljuti neprijatelji svega novog. Daljnja izgradnja šerijata kao zakona u smislu primjene načela Kur'ana na sve nove i nove situacije koje donosi razvoj svijeta, izjednačava se s napadom na integritet vjere. Možda u ovome ima i ljubavi prema Islamu, ali to je patološka ljubav uskogrudih i nazadnih ljudi, čiji je smrtni zagrljaj gotovo ugušio još uvijek živu islamsku misao.

Bilo bi, međutim, pogrešno misliti da je u rukama teologa Islam ostao zatvorena knjiga. Uvijek sve više zatvorena prema nauci i sve više otvorena prema mistici, teologija je dopustila da se u ovu knjigu upišu mnoge iracionalne, islamskoj nauci potpuno strane stvari pa čak i jasne praznovjerice. Tko pozna prirodu teologije bit će mu jasno zašto se ona nije mogla oduprijeti iskušenju mitologije i zašto je čak u ovome gledala izvjesno obogaćivanje vjerske misli. Monoteizam Kur'ana, najčišći i najsavršeniji u povijesti vjerskih učenja, bio je postupno kompromitiran, a u praksi se pojavila odvratna trgovina vjerom. Oni koji su sebe nazivali tumačima i čuvarima vjere, napravili su od nje zanimanje, uostalom vrlo ugodno i unosno, i bez mnogo grižnje savjesti prihvatili stanje u kojem se njene poruke nisu uopće provodile.

Teolozi su tako postali pogrešni ljudi na pogrešnom mjestu. I sada kada muslimanski svijet pokazuje sve znake buđenja, ovaj stalež postaje izraz svega turobnog i sklerotičnog u tom svijetu. On se pokazao potpuno nesposobnim da preuzme bilo kakav konstruktivan korak da se islamski svijet suoči s nevoljama koje ga pritišću.

Što se tiče tzv. naprednjaka, zapadnjaka, modernista i kako se sve još ne zovu, oni svugdje u muslimanskom svijetu predstavljaju pravu nesreću, jer su prilično brojni i utjecajni, naročito u vlasti, školstvu i javnom životu uopće. Gledajući u hodžama i konzervativcima Islam, i uvjeravajući druge u to, modernisti se frontalno dižu protiv svega što predstavlja ovu misao. Ove samozvane reformatore u današnjim muslimanskim zemljama prepoznat ćete po tome što se obično ponose onim čega bi trebali da se stide, a stide se onoga čime bi trebali da se ponose. U većini su to “tatini sinovi”, koji se školuju u Europi i odatle se vraćaju s osjećajem duboke inferiornosti prema bogatom Zapadu i osobite superiornosti prema siromašnoj i zaostaloj sredini iz koje su nikli. Bez islamskog odgoja i bez duhovne i moralne veze s narodom, oni brzo gube elementarne kriterije, pa umišljaju da će rušenjem domaćih shvaćanja, običaja i uvjerenja, a uvođenjem tuđih, na tom tlu preko noći stvoriti Ameriku, kojoj se inače pretjerano dive. Umjesto standarda oni donose kult standarda, umjesto razvijanja mogućnosti toga svijeta oni razvijaju želje i tako utiru put korupciji, primitivizmu i moralnom kaosu. Njima nije jasno da moć zapadnog svijeta nije u tome kako on živi, nego u tome kako on radi, da ta snaga nije u modi, bezboštvu, noćnim klubovima, raspuštenoj mladoj generaciji, nego u izvanrednoj radinosti, upornosti znanju i odgovornosti njegovih ljudi.

Nije, dakle, glavna nevolja u tome što su naši zapadnjaci koristili tuđe obrasce, nego u tome što ih nijesu znali koristiti ili – bolje rečeno – što pri tome nijesu razvili dovoljno jak osjećaj za ono što valja. Oni nijesu preuzeli korisni proizvod, nego štetni, zagušljivi nusprodukt jednog civilizacijskog procesa.

Među rekvizitima sumnjive vrijednosti koje naš zapadnjak nosi kući, nalaze se obično i razne “revolucionarne” ideje, programi reformi i slične “spasilačke doktrine” koje “rješavaju sve probleme”. Među ovim “reformama” ima primjera nevjerovatne kratkovidosti i improvizacije.

Tako na primjer, Mustafa Kemal, koji je očigledno bio veći vojskovođa nego kulturni reformator i čije zasluge za Tursku treba svesti na pravu mjeru, jednom od svojih reformi zabranjuje nošenje fesa. Pokazalo se vrlo brzo da se izmjenom oblika kapa ne može izmijeniti ono što je u glavama ili navikama ljudi, a još manje ono što čini njihov stvarni položaj, pa su svi problemi Turaka, jučerašnjih u fesu i današnjih u šeširu, ostali potpuno isti.

Već više od jednog vijeka pred mnoge narode van sfere zapadne civilizacije, postavlja se problem odnosa prema ovoj civilizaciji. Da li u ovom suočavanju zauzeti stav potpunog odbijanja, opreznog prilagođavanja ili prihvatanja svih aspekata ove civilizacije bez izbora? Tragedija ili trijumf mnogih nacija bio je u ovisnosti od toga kako su one odgovorile na ovo sudbonosno pitanje.

Postoje reforme iz kojih zrači mudrost jedne nacije i one koje znače izdajstvo samog sebe. Primjer Japana i Turske ostaje u ovom pogledu klasičan u suvremenoj povijesti.

Krajem prošlog i početkom ovog vijeka ove dvije zemlje pružale su sliku vrlo sličnih, “usporedivih” zemalja. Obje su bile stare carevine, s vlastitom fizionomijom i svojim mjestom u povijesti. Ovje su se nalazile na približno istom stupnju razvoja i sa slavnim prošlošću, koja je mogla značiti i veliki privilegij i veliki teret. Jednom riječju, one su za budućnost imale skoro podjednake šanse.

Zatim su slijedile poznate reforme u obje zemlje. Da bi nastavio živjeti svoj a ne tuđi život, Japan je pokušao ujediniti tradicije i progres. Za Tursku su njeni modernisti izabrali suprotan put. Danas je Turska trećerazredna zemlja, a Japan se popeo u sam vrh svjetskih nacija.

Razlika u filozofiji japanskih i turskih reformatora nije možda bila nigdje toliko jasna i karakteristična kao u pitanju pisma.

Dok Turska ukida arapsko pismo, koje po svojoj jednostavnosti i sa svega 28 znakova, spada u najsavršenija i najraširenija svjetska pisma, Japan odbacuje zahtjev svojih “romaja” da uvedu latinicu. On zadržava svoje komplicirano pismo koje nakon reforme, pored 46 znakova, sadrži i 880 kineskih ideograma. U Japanu danas nema nepismenih, a u Turskoj je – četrdeset godina nakon uvođenja latinice – nepismeno više od polovine stanovništva, jedan rezultat od kojeg bi, dakle, i slijepi trebali da progledaju.

I ne samo to. Ubrzo se pokazalo da nije bilo u pitanju samo pismo kao puko sredstvo registracije. Pravi razlozi, a zatim i posljedice, mnogo su dublje i značajnije. Bit sve ljudske civilizacije i progresa je u nastavljanju, a ne u uništavanju i negiranju. Pismo je način na koji nacija “pamti” i traje u povijesti. Ukidanjem arapskog pisma svo blago prošlostim, sačuvano u pisanoj riječi, bilo je za Tursku uglavnom izgubljeno i ona se ovim jednim jednim potezom srozala do granica barbarstva. Uz niz drugih “paralelnih” reformi, nova turska generacija se našla bez duhovnog oslona i u jednoj vrsti duhovnog vakuuma. Turska je izgubila svoje “sjećanje”, svoju prošlost. Kome je ovo bilo potrebno?

Zagovornici modernizma u islamskom svijetu nisu, dakle, bili ona vrsta mudrih narodnih ljudi, koji su znali u izmijenjenim prilikama i na nov način ostvariti stare ideale i vrijednosti. Oni su ustali protiv samih vrijednosti i često sa ledenim cinizmom i zaprepašujućom kratkovidnošću gazili narodne svetinje i uništavali stvarni život, da bi na mjesto njega presadili imitaciju života. Kao posljedica ovog divljanja u Turskoj i drugdje stvorile su se, ili su na putu da se stvore, nacije-plagijati: duhovno zbrkane zemlje bez vlastitog lica i bez osjećaja za svoj vlastiti put. U njima je sve neautentično i umjetno, bez pravog oduševljenja i snage, poput lažnog sjaja njihovih europeiziranih gradova.

Može li zemlja koja ne zna šta je i odakle vuče korijen imati jasnu predstavu o tome kuda ide i čemu treba da stremi?

Primjer nekih Kemalovih reformi može izgledati drastičan, ali, svejedno, ove reforme predstavljaju obrazac za svaki prilaz zapadnjaka problemima islamskog svijeta i načina na koji oni misle “popravlјati” ovaj svijet. To je uvijek otuđenje, bježanje od pravih problema, od mukotrpnog rada na stvarnom moralnom i prosvjetnom uzdizanju naroda i orijentaciji na vanjske, površne stvari.

Što je značila nezavisnost jedne muslimanske zemlje u kojoj je vođenje javnih poslova došlo u ruke ove vrste ljudi? Kako su oni upotrijebili tu slobodu?

Prihvaćanjem stranih idejnih uzora i traženjem političkog oslona kod stranaca, onih na Zapadu ili onih na Istoku svejedno, svaka od ovih zemalja je dobrovoljno, na usta svojih novih upravlјača, pristala na ponovno poroblјavanje. Stvorila se jedna vrsta duhovne i materjalne zavisnosti, čiji je sadržaj: tuđa filozofija, tuđi način života, tuđa pomoć, tuđi kapital, tuđa potpora. Ove zemlje su stekle formalnu nezavisnost, ali nisu stekle stvarnu slobodu, jer svaka sloboda je prvenstveno duhovna sloboda. Nezavisnost naroda koji nije prvo izborio ovu duhovnu slobodu, uskoro će se svesti na himnu i zastavu, a ove dvije stvari vrlo su malo za stvarnu nezavisnost.

Borba za istinsku nezavisnost muslimanskih naroda mora zato svugdje započeti nanovo.

Uzroci nemoći

Ove dvije vrste ljudi – konzervativci i modernisti – predstavljaju ključ za razumijevanje današnjeg stanja muslimanskih naroda. Ipak, oni nisu pravi i posljednji uzrok ovog stanja. U daljnjoj analizi, i ono i ovo stanje pokazuje se samo kao izraz i manifestacija jednog dubljeg uzroka: degradacije ili odbacivanja islamske misli.

Povijest Islama nije samo, pa čak ni svojim većim dijelom, povijest progresivne realizacije Islama u stvarnom životu. Ona je isto toliko i pripovijest o nerazumijevanju, zanemarivanju, izigravanju i zloupotrebi ove misli. Stoga je i povijest svakog muslimanskog naroda istovremeno i kronologija blistavih dostignuća i pobjeda, koliko i žalosnih zabluda i poraza. Svi naši uspjesi i neuspjesi, politički kao i moralni, stvarno su samo odraz našeg prihvatanja Islama i njegove primjene u životu. Slabljenje utjecaja Islama u praktičnom životu naroda bilo je uvijek praćeno degradacijom ljudi i društvenih i političkih ustanova.

Čitava povijest Islama, od prvih početaka do naših dana, razvijala se pod neumoljivim utjecajem ove koincidencije. U ovom “paralelizmu” nalazi se nešto od neizmjenjive sudbine muslimanskih naroda i jedan od zakona islamske povijesti.

Dvva karakteristična trenutka iz povijesti Islama – jedan iz doba uspona, drugi iz doba dekadencije – mogu vrlo jasno ilustrirati djelovanje ovog zakona.

Muhamed a.s. je umro 632. godine, a nepunih sto godina nakon toga duhovna i politička vlast Islama obuhvaćala je ogromno područje od Atlanskog oceana do rijeke Inda i Kine, i od Aralskog jezera do donjih slapova Nila. Sirija je osvojena 634., Damask je pao 635., Ktesifon 637., Indija i Egipat su bili dosegnuti 641., Kartagina 647., Samarkand 676., Španjolska 710. Godine. Pred Carigradom Muslimani su 717., a 720. U južnoj Francuskoj. Počev od 700. U Šantungu već postoje džamije, a oko 830. Islam je dospio na Javu.

Ova jedinstvena ekspanzija, s kojom se ne može usporediti nijedna ni prije ni poslije nje, stvorila je zatim prostor za razvoj islamske civilizacije s tri kulturna kruga: u Španjolskoj, na Srednjem Istoku i u Indiji, koji u povijesti pokrivaju razdoblje od skoro tisuću godina.

Što Muslimani znače danas u svijetu?

Pitanje bi se moglo postaviti i na drugi način: koliko smo mi Muslimani?

Odgovori na ova pitanja uzajamno su povezani.

Mi smo porobljeni: u jednom trenutku 1919. godine nije postojala ni jedna nezavisna muslimanska zemlja, stanje koje nije zabilježeno nikada ni prije ni poslije toga.

Mi smo neprosvijedeći: ni u jednoj muslimanskoj zemlji pismenost između dva velika svjetska rata nije iznosila više od 50%. Pakistan je dočeka nezavisnost sa 75% nepismenih, Alžir sa 80%, a Nigerija sa svih 90%. (Nasuprot tomu, u islamskoj Španjolskoj X i XI vijeka – prema Dreperu – nije bilo nepismenih).

Mi smo siromašni: nacionalni dohodak po glavi stanovnika iznosi u Iranu 220 dolara, u Turskoj 240, Maleiji 250, Pakistanu 90, Afganistanu 85, Indoneziji 70, prema 3000 u USA (stanje 1966.).

Udio industrijskog sektora u nacionalnom dohotku većine muslimanskih zemalja kreće se između 10 i 20%. Broj kalorija u svakodnevnoj ishrani iznosi u prosjeku 2000 prema 3000-3500 u zemljama zapadne Europe.

Mi smo podijeljena zajednica: umjesto da bude društvo bez bijede i bez raskoši, muslimansko društvo se pretvorilo u svoju suprotnost. Protivno kur'anskoj naredbi "...da ova bogatstva (dobra) ne ostanu u krugu bogatih među vama" (Kur'an 39/7), bogatstva su se postupno akumulirala u rukama malog broja njih. Pred agrarnu reformu u Iraku godine 1958., od 22 milijuna dunuma obradive zemlje, oko 18 milijuna dunuma ili 82% držali su velikoposjednici. Istovremeno je 1,4 milijuna seljaka bilo potpuno bez zemlje.

To je ono stanje koje su neki sa svim razlozima nazvali "noć Islama". U stvari, ta noć je počela kao suton u našim srcima. Sve ono što nam se dogodilo ili nam se danas događa, samo je odjek u ponavljanje onoga što se prije toga odigralo u nama samima (Kur'an 13/12).

Jer, mi kao Muslimani ne možemo biti podjarmljeni, neprosvijećeni, zavađeni. Mi to možemo biti samo kao otpadnici od Islama. Svi naši porazi, od onog prvog na Uhudu pa do ovog posljednjeg na Sinaju, podjednako potvrđuju ovaj stav.

Fenomen napuštanja Islama, najčešće izražen u potiskivanju islamske misli iz sfere djelatnog i budnog života u sferu časovitosti i pasivnosti, može se najjasnije pratiti baš na primjeru Kur'ana, kao centralnog fakta islamske ideologije i prakse.

Treba zapaziti kako je svaki uspon islamskih naroda, svako razdoblje dostojanstva, počinjao afirmacijom Kur'ana. Ekspanzija ranog Islama, čiji smo čudesni tijek ovdje spomenuli i koja je u tijeku dvije generacije dovela Islam do obala Atlanskog oceana na zapadu i na prilaze Kine na istoku, ne predstavlja jedini, nego samo najslavniji primjer. Sva velika gibanja u tijeku islamske povijesti potvrđuju ovaj zakon paralelizma.

Kakav je bio položaj Kur'ana u vremenu koje je prethodilo razdoblju stagnacije i povlačenja?

Odanost prema ovoj Knjizi nije prestajala, ali je izgubila aktivni, a zadržala iracionalni, mistični karakter. Kur'an je izgubio autoritet zakona, a dobio "svetost" predmeta. U njegovom istraživanju i tumačenju mudrost je ustupila mjesto cjepidlačenju, bit formi, a velike misli vještini recitacije. Pod stalnim utjecajem teološkog formalizma Kur'an se sve manje čitao, a sve više "učio" (recitirao), a naredbe o borbi, ispravnosti i osobnom materijalnom žrtvovanju, opore i neprijatne našoj inerciji, rastvorile su se i nestale u ugodnom zvuku učenog kur'anskog teksta. Ovo neprirodno stanje postupno je prihvaćeno kao normalno, jer je odgovaralo onoj sve brojnijoj skupini Muslimana, koja niti je mogla raskinuti s Kur'anom, niti je imala snage da svoj život preuredi prema njegovim zahtjevima.

U ovoj činjenici treba tražiti psihološko objašnjenje pojave pretjeranog recitiranja Kur'ana. Kur'an recitiraju, tumače pa recitiraju, proučavaju pa opet recitiraju. Ponavljaju po tisuću puta jednu njegovu rečenicu, da ne bi morali ni jedan jedini put da je primijene. Stvorili su opširnu i pedantnu znanost o tome kako se Kur'an izgovara, da bi pobjegli od pitanja kako da ga provedu u život. Na kraju, Kur'an su pretvorili u goli zvuk bez razumljivog smisla i sadržaja.

Čitava stvarnost muslimanskog svijeta sa svojim raskorakom između riječi i djela; sa svojim razvratom, prljavštinom, nepravdom i kukavičlukom; sa svojim monumentalnim ali praznim džamijama; s velikim bijelim čalmama bez ideala i hrabrosti; s licemjernom islamskom frazom i vjerskom pozom; s ovom vjerom bez vjere, samo je vanjski izraz ove temeljne proturječnosti u kojoj se našao Kur'an i u kojoj je gorljiva odanost prema ovoj Knjizi postupno kombinirana s apsolutnim ignoriranjem njenih principa u praksih.

Evo, u ovoj situaciji s Kur'anom nalazi se prvi i najvažniji stvarni uzrok nazadovanja i nemoći muslimanskih naroda. Drugi takav uzrok, koji ima univerzalan značaj, jest školstvo, odnosno odgojni sistem u najširem smislu.

Već vijekovima naši narodi nemaju školovanih ljudi. Umjesto njih imaju druge dvije kategorije, podjednako neopželjne: neškolovane i pogrešno školovane. Ni u jednoj muslimanskoj zemlji mi nemamo školstvo koje bi bilo dovoljno razvijeno i koje bi pri tome odgovaralo moralnim shvaćanjima Islama i potrebama naroda. Ovu najosjetljiviju instituciju svakog društva naši vlastodršci su ili zanemarili ili su je prepustili strancima. Škole kojima su stranci davali novac i kadar, pa time i program i ideologiju, nisu obrazovale Muslimane, pa čak ni nacionaliste. U njima se našim budućim intelektualcima ubrizgavaju "vrline" poslušnosti, pokoravanja i divljenja prema moći i bogatstvu stranaca; u njima strani odgojitelji stvaraju ovu inteligenciju s vazalskim mentalitetom, koja će ih sutra izvanredno dobro zamijeniti, jer će se i osjećati i ponašati kao pravi stranac u svojoj vlastitoj zemlji. Bilo bi vrlo poučno utvrditi koliki je broj škola i koledža koje, direktno ili indirektno, drže stranci, pa se zamisliti nad razlozima ove izvanredne darežljivosti. Trebalo bi se udubiti u programe ovih institucija, u ono što oni sadrže i još više u ono što oni ne sadrže. Postalo bi jasno da pravo pitanje i nije u tome da li naša inteligencija hoće i želi da nađe put do svoga naroda, do njegovih pravih težnji i interesa, nego da li ona, ovakva kakva jest, uopće može naći taj put.. Radi se o skali vrijednosti i ideala, koja joj je nametnuta i o psihološkom jazu koji je stvoren. Ne trebaju više željezni lanci da se naši narodi drže u pokornosti. Istu moć imaju i svilene niti ove tuđinske "prosvijećenosti", koja paralizira volju i svijest obrazovanog dijela jednog naroda. Dok je ovakvo školstvo, strani vlastodršci i njihovi vazali u muslimanskim zemljama ne trebaju strahovati za svoje pozicije. Umjesto da bude izvor pobune i otpora protiv njih, ovakvo školstvo je njihov najbolji saveznik.

Ovaj tragični jaz između inteligencije i naroda, koji predstavlja jedno od najsumornijih obilježja našeg općeg položaja, produbljava se i s druge strane. Osjećajući tuđinski, i neislamski karakter škole koja im se nudi, narod je instinktivno odbija, pa udaljavanje postaje obostrano. Konstruira se apsurdna optužba o nesklonosti muslimanske sredine prema školi i prosvjeti. U stvari, jasno je da se ne radi o odbijanju škole kao takve, nego o odbijanju tuđe škole, koja je s Islamom i narodom izgubila svaku duhovnu vezu.

Ravnodušnost muslimanskih masa

Prevrat koji su modernisti izveli u nizu muslimanskih zemalja bio je skoro po pravilu antijevrejski orijentiran i vođen je pod parolama laicizacije političkog i društvenog života. U ovom pogledu on je podsjećao na borbu između probuđene nacionalne države i crkve u Europi na pragu Novog vijeka. Ali ono što je za Zapad moglo značiti zakonitost i napredak, u islamskom svijetu je predstavljalo neprirodan proces, koji nije mogao ostvariti nikakve konstruktivne promjene. Laicizam i nacionalizam nisu ovdje imali nikakav pozitivan sadržaj i u stvari su bili samo negacija nečeg. Tuđinski po svom porijeklu i sadržaju, oni su bili potpuni izraz duhovne bijede koja je vladala. Njima je praktično otpočeo posljednji čin drame muslimanskog svijeta. Po situaciji koja je nastala, ovaj čin bismo mogli nazvati “dualnim apsurdom”. O čemu se radi?

Svaki preporod nastaje kao rezultat stvaralačkog dodira, simpatije ili unutrašnje suglasnosti između svjesnih, vodećih elemenata jednog društva i širokih slojeva naroda. Vodeća grupa je volja i misao, a narod srce i krv svakog dubinskog pokreta. Bez sudjelovanja ili barem pristanka običnog čovjeka, svaka akcija ostaje na površini i bez prave udarne snage. Tromost masa moguće je savladati ako je ona posljedica samo prirodnog otpora protiv naprezanja, opasnosti i borbe. Ovu tromost nemoguće je pobijediti ako ona predstavlja odbijanje samog ideala borbe zato što je taj ideal suprotan najintimnijoj volji i osjećanjima mase.

Upravo ovaj drugi slučaj, u manje ili više izraženoj formi, vidimo u svim muslimanskim zemljama u kojima modernisti pokušavaju da sprovedu svoje programe. Oni laskaju i prijete, mole i prisiljavaju, organiziraju i reorganiziraju, mijenjaju nazive i ličnosti, ali nailaze na uporno odbijanje i ravnodušnost običnih ljudi, koji čine najveći dio nacije. Habib Burgiba – a on se ovdje spominje samo kao primjer i reprezentant jedne raširene tendencije – nosi europsko odijelo, kod kuće govori francuski, izolira Tunis ne samo od islamskog nego i od arapskog svijeta, ograničava vjersku obuku, poziva da se napusti post uz Ramazan “jer post smanjuje produktivnost rada”, i sam na javnom mjestu ispija sok od naranče da bi pružio odgovarajući primjer, a odmah nakon svega ovoga čudi se pasivnosti i nedostatku potpore od strane tuniskih masa u njegovim “učenim” reformama. Modernisti ne bi bili ono što jesu kada ne bi pokazivali ovu vrstu slijepila.

Muslimanski narodi neće nikada prihvatiti ništa što je izričito suprotno Islamu, jer Islam nije ovdje samo ideja i zakon, Islam je postao ljubav i osjećanje. Tko se digne protiv Islama, neće poznjeti ništa osim mržnje i otpora.

Svojom akcijom modernisti su stvorili stanje unutrašnjeg sukoba i konfuzije u kojem postaje nemoguć svaki program, jednako islamski kao i strani. Mase hoće islamsku akciju, ali bez svoje inteligencije ne mogu je povesti. Otušena inteligencija nameće svoj program, ali ne nalazi dovoljno onih koji bi bili spremni dati krv, znoj i oduševljenje za taj papirnati ideal. Dolazi do uzajamnog potiranja sila, do svojevrstnog stanja nemoći i paralize.

Postoji jedan red, jedna dinamika, jedno blagostanje, jedan napredak koji se može graditi na ovom tlu i u ovom podneblju, ali to nije red, progres i blagostanje Europe i Amerike. Ravnodušnost muslimanskih masa nije ravnodušnost uopće. To je način na koji se narodni Islam branio od vanjskih, tuđinskih nasrtaja. Gdje god se pokazala i najmanja perspektiva islamske borbe, običan čovjek je pružio dokaze o svojoj spremnosti da se bori, trpi i strada. To je pokazao primjer Turske u fazi oslobodilačke borbe protiv Grka poslije poraza u prvom svjetskom ratu, junačkog otpora u Libiji protiv talijanske okupacije i skorašnji primjeri borbe protiv Engleza u zoni Sueza, rata za oslobođenje Alžira, za očuvanje Indonezije i za islamski utjecaj u Pakistanu. Kad god je trebalo pokrenuti mase korištene su, makar i privremeno, i neiskreno, islamske parole. Gdje ima Islama nema ravnodušnosti.

Jasnim osjećanjima muslimanskih masa potrebna je misao koja bi ih pokrenula i usmjerila. Ali to ne može biti ma koja misao. To mora biti misao koja odgovara ovim dubokim osjećanjima. To, dakle, može biti samo islamska misao.

Ne postoje nikakvi izgledi da bi se muslimanske mase i njihovo sadašnje intelektualno i političko rukovodstvo mogli sporazumjeti da netko od njih odbaci svoj ideal, bez obzira na to kako bi dugo ovo stanje neodlučnosti i iščekivanja moglo potrajati. U perspektivi se vidi samo jedan izlaz: stvaranje i okupljanje nove inteligencije koja islamski misli i osjeća. Ova bi inteligencija zatim istaknula zastavu islamskog poretka i zajedno s muslimanskim masama krenula u akciju za njegovo ostvarenje.

II Islamski poredak

Vjera i zakon

Islamski poredak – što znači ova riječ prevedena na jezik kojim misli, govori i osjeća naša generacija?

Najkraća definicija islamskog poretka definira ga kao jedinstvo vjere i zakona, odgoja i sile, ideala i interesa, duhovne zajednice i države, dobrovoljnosti i prisile.

Kao sinteza ovih komponenata, islamski poredak ima dvije temeljne pretpostavke: islamsko društvo i islamsku vlast. Prva je sadržina a druga forma islamskog poretka. Islamsko društvo bez islamske vlasti je nedovršeno i nemoćno; islamska vlast bez islamskog društva je ili utopija ili nasilje.

Musliman uglavnom ne postoji kao jedinka. Ako hoće da živi i opstane kao Musliman, on mora stvarati sredinu, zajednicu, poredak. On mora izmijeniti svijet ili će sam biti izmjenjen. Povijest ne pozna nijedan istinski islamski pokret koji nije istovremeno bio i politički pokret. To je stoga što je Islam vjera, ali istovremeno i jedna filozofija, jedan moral, jedan poredak stvari, jedan stil, jedna atmosfera – jednom riječju, jedan integralan način života. Ne može se islamski vjerovati, a neislamski raditi, privređivati, zabavljati se, vladati. Ovo stanje nesuglasnosti stvorit će ili licemjerje (oni u džamiji slave Boga, napolju ga varaju), ili ljude nesretne i pune konflikta (oni niti mogu raskinuti s Kur'anom, niti nalaze snage boriti se za izmjenu stvarnih prilika u kojima žive), ili jednu vrstu kaluđera i osobenjaka (oni se povlače iz svijeta jer svijet nije islamski), ili, konačno, one koji u takvoj dilemi raskidaju s Islamom i prihvaćaju život i svijet takav kakav jest, odnosno kakvim su ga drugi napravili.

Islamski poredak je stanje društva bez ovog konflikta i sistem odnosa u kojima se Musliman nalazi u potpunom skladu sa svojom sredinom.

Na pitanje: što je muslimansko društvo, mi odgovaramo: to je zajednica sastavljena od Muslimana, i smatramo da je time rečeno sve ili gotovo sve.

Smisao ove definicije je da ne postoji sistem ustanova, odnosa i zakona, koji bi se mogli odvojiti od ljudi koji su njihov subjekt i za koje bi se moglo reći: to je islamski sistem. Nijedan sistem nije islamski ili neislamski po sebi. On je to samo po ljudima koji ga čine.

Euroljanin vjeruje da se društvo uređuje pomoću zakona. Još od Platonove “Države”, pa preko poznatih utopija o idealnom uređenju društva, sve do najnovije od ovih utopija, marksizma, europski duh traga za jednim nacrtom, jednom šemom u kojoj bi se pukom izmjenom odnosa između ljudi ili skupina ljudi, konstruiralo idealno društvo.

Zato se u Kur'anu nalazi relativno malo pravih “zakona”, a mnogo više “vjere” i zahtjeva za praktičnim djelovanjem u skladu s ovom vjerom.

Mnoštvo zakona i složenost zakonodavstva obično je pouzdan znak da je u društvu “nešto trulo” i da treba prestat donositi zakone a početi odgajati ljude. Kada iskvarenost sredine pređe izvjesnu granicu, zakoni postaju nemoćni. Oni ili dolaze u ruke pokvarenih izvršilaca pravde, ili postaju predmet otvorenog ili prikrivenog izigravanja od strane iskvarene sredine.

Vino, kocka i vraćanje – tri vrlo rasprostranjena i ukorijenjena poroka na čitavom području Srednjeg i Bliskog Istoka, uklonjena su za dugo razdoblje i na ogromnom području samo jednim jedinim ajetom Kur'ana i s jednim jedinim objašnjenjem: da je to Bog zabranio. Čim je ova vjera oslabila, opijanje i praznovjerje vratili su se jednakom snagom, a neusporedivo viši kulturni stupanj sredine nije im činio nikakvu zapreku. Američki Prohibition Law (Zakon o zabrani alkohola), proglašen u ime nauke i vijeka i sproveden silom jedne od najorganiziranijih zajednica na svijetu, morao je u četvrtom deceniju ovog vijeka biti konačno povučen, nakon 13 godina uzaludnih napora, ispunjenih nasiljem i zločinima. Pokušaj uvođenja prohibicije u skandinavskim zemljama, završio se jednakim neuspjehom.

Ovaj i mnogi slični primjeri jasno govore da se društvo može popravljati samo u ime Boga i odgojem čovjeka i mi trebamo ići tim jedinim putem koji sigurno vodi do cilja.

Potvrđujući načelo duhovnog, unutrašnjeg pristupa u svakoj svojoj manifestaciji, Islam ipak nije ostao na tome. On je učinio pokušaj da iz ruku đavola otme njegova sredstva. Kada Islam na relaciji čovjek – svijet ne bi polazio od čovjeka, on ne bi bio religija; kada bi ostao na tome, on bi bio samo religija i predstavljao bi jednostavno ponavljanje Isusovog učenja o idealu i vječnom dijelu čovjekovog bića. Preko Muhameda a.s. i Kur'ana Islam se okrenuo stvarnom čovjeku, vanjskom svijetu, prirodi, da bi postao ulenje o potpunom čovjeku i totalnom životu. Vjeri se pridružio zakon, odgoju sila. Islam je postao poredak.

Islam nije samo religija

U ovoj tački, koja označava istinsku prekretnicu u evoluciji vjerskih učenja, Islam se razlikuje od svih drugih religija, doktrina i filozofija života. U pitanju je jedna nova točka promatranja i jedan poseban pristup u kojem se ogleda aspekt potpuno originalne filozofije Islama. Okosnica ove filozofije je zahtjev da se istovremeno živi unutrašnji i vanjski, moralni i društveni i fizički život, ili, točnije rečeno, da se svjesno i voljno prihvate ova dva vida života kao ljudsko određenje i smisao čovjekovog života na zemlji (Kur'an 28/77). Prevođeci ovaj zahtjev na jezik svakodnevnog života, mogli bismo reći: onaj tko vjeruje da život treba uređivati ne samo vjerom i molitvom, nego i radom i naukom, čija slika svijeta ne samo dopušta nego i traži da jedna pored druge stoje i bogomolja i tvornica, tko smatra da treba ne samo odgajati ljude nego i olakšavati i unapređivati njihov život na zemlji, i da ne postoje nikakvi razlozi da se ova dva cilja žrtvuju jedan drugome – taj pripada Islamu.

Uz vjeru u Boga u ovome je sadržana glavna poruka Kur'ana i u njoj je čitav Islam. Sve drugo je samo njena razrada i objašnjenje. Ovaj aspekt Islama, pored toga što sadrži sam princip islamskog poretka, kao jedinstva vjere i politike, vodi i drugim važnim zaključcima, čiji je načelni i praktični značaj ogroman.

Prvi i najvažniji takav zaključak svakako je zaključak o nespojivosti Islama i neislamskih sistema. Nema mira ni koegzistencije između "islamske vjere" i neislamskih društvenih i političkih institucija. Nefunkcioniranje ovih institucija i nestabilnost režima u muslimanskim zemljama, koja se manifestira u čestim promjenama i državnim udarima, najčešće je posljedica njihove apriorne opozicije prema Islamu, kao fundamentalnom i vodećem osjećaju naroda u ovim zemljama. Polazeći pravo da sam uređuje svoj svijet, Islam jasno isključuje pravo i mogućnost djelovanja bilo koje strane ideologije na svom području. Nema, dakle, laičkog principa, a država treba da bude izraz i da podržava moralne koncepte religije.

Pred svakim vremenom i svakom generacijom stoji zadatak da novim oblicima i sredstvima ostvaruje poruke Islama.

Postoje nepromjenjivi islamski principi koji određuju odnose među ljudima, ali ne postoji nikakav nepromjenjivi islamski privredni, društveni ili političku sustav.

Ovo je samo prvi i najvažniji zaključak iz prilaza Islamu kao integralnom poretku. Ostala tri isto tako važna – ali manje isključiva – zaključka su:

Prvo, samim tim što se izjasnio za ovaj svijet, Islam se izjasnio za najbolje uređen svijet. Ništa što čini da svijet bude bolji, ne može biti a priori odbačeno kao neislamsko;

Drugo, otvorenost prema prirodi znači otvorenost prema nauci. Svako rješenje da bi bilo islamsko mora ispunjavati dva uvjeta: mora biti maksimalno efikasno i maksimalno humano. Ono mora, dakle, biti najviši izraz usaglašenih stavova vjere i nauke; i

Treće, ukazujući na jedan oblik povezanosti između vjere i nauke, morala i politike, individualnog i kolektivnog, duhovnog i materijalnog, na kojim pitanjima se duhovno podijelilo današnji svijet, Islam ponovo dobiva ulogu posredničke misli a islamski svijet ulogu posredničke nacije u podijeljenom svijetu. Predstavljajući obećanje “religije bez mistike i nauke bez ateizma” Islam može podjednako interesirati sve ljude bez razlike.

Islamska Deklaracija - Islamski poredak našeg doba - Teze
(Alija Izetbegović)

Postoje nepromjenjivi islamski principi koji određuju odnose između čovjeka i čovjeka i čovjeka i zajednice, ali ne postoji nikakav nepromjenjivi islamski privredni, društveni ili politički sustav, koji bi bio unaprijed dan za sva vremena. Islamski izvori ne sadrže opis takvog sistema. Način na koji će Muslimani privređivati, organizirati društvo i vladati u budućnosti, razlikovat će se, dakle od načina na koji su oni privređivali, organizirali društvo i vladali u prošlosti. Pred svakim vremenom i svakom generacijom stoji zadatak da pronađe nove oblike i sredstva da osnovne poruke Islama, koje su vječne i nepromjenjive, ostvari u jednom svijetu, koji nije vječan i koji je podložan stalnoj mijeni.

I naša generacija mora prihvatiti rizik i učiniti taj pokušaj.

Svjesni neizbježne nesavršenosti definicija ove vrste i ograničavajući se na načela za koja nam se čini da u ovom trenutku imaju veći značaj, mi ih iznosmo ovim redom:

1. Čovjek i zajednica

Islamsko društvo je organizirana zajednica vjernika. Nema čisto naučnog, revolucionarnog, socijalističkog ili bilo kakvog drugog isključivo vanjskog spasenja za čovjeka i društvo. Spasenje koje ne znači i unutrašnje obraćenje, izmjenu čovjeka, njegov unutrašnji preporod – a ovog nema bez Boga – lažno je.

Islamsko društvo se ne može zasnivati samo na socijalnom ili ekonomskom interesu, ili bilo kojem drugom vanjskom, tehničkom faktoru povezivanja. Kao zajednica vjernika, ono u svojoj osnovi sadrži jedan religiozni, emocionalni momenat pripadnosti. Ovaj elemenat je najjasnije vidljiv i sadržan u džemaatu, kao osnovnoj jedinici islamskog društva.

Za razliku od društva koje je apstraktna zajednica sa izvanjskim odnosom članova, džemaat je unutrašnja, konkretna zajednica, koja se zasniva na duhovnoj pripadnosti i gdje se veza između ljudi održava neposrednim, ličnim kontaktom i poznavanjem. U njemu se nalazi čovjek prema čovjeku, a ne anonimni član društva prema isto takvom članu društva. Kao faktor prepoznavanja i zbliženja ljudi, džemaat doprinosi solidarnosti i unutrašnjoj harmoniji društva i pomaže razagnavanju duha osamljenosti i otuđenja, koji nam donosi tehnika i rastuća urbanizacija.

Pored toga, ovakav džemaat stvara jednu vrstu javnog mišljenja koje djeluje bez nasilja, ali ipak vrlo efikasno, protiv potencijalnih prekršilaca društvenih i moralnih normi. U džemaatu nitko nije sam i to u dvojakom smislu: nije sam da može raditi šta hoće, niti je sam, prepušten sam sebi, da bi mu izostala moralna i materijalna potpora. Ako Musliman ne osjeća prisutnost drugih, muslimansko društvo nije uspjelo.

Islam hoće da čovjek čovjeku neposredno pruža ruku. Ništa u pravom smislu nije učinjeno dok se to ne postigne. Islam ne pristaje da se ovjekovječi stanje u kojem će država morati silom da posreduje i brani ljude jedne od drugih. Ovo stanje Islam može prihvatiti samo uvjetno i privremeno. Sila i zakon samo su sredstva pravde. Sama pravda nalazi se u ljudskim srcima, ili ona ne postoji.

2. Jednakost ljudi

Dvije činjenice magistralnog značaja – jedinstvo Božije i jednakost svih ljudi – utvrđene su Kur'anom na takav jasan i izričit način, da dopuštaju samo jedno jedino, doslovno tumačenje: nema božanstva osim jednog Boga; nema izabranog naroda, izabrane rase ili izabrane klase – svi ljudi su jednaki.

Islam ne može prihvatiti podjelu i grupiranje ljudi prema vanjskom objektivnom mjerilu kakvo je klasno. Za njega kao vjersko-moralni pokret neprihvatljivo je svako razlikovanje ljudi koje ne uključuje moralne kriterije. Ljudi se moraju razlikovati – ako se već razlikuju – prije svega prema onome što oni stvarno jesu, što znači po svojoj duhovnoj i etičkoj vrijednosti (Kur'an, sure 49/13). Svi ispravni ljudi, bez obzira kako u toku dana zarađuju svoj kruh, pripadaju istoj zajednici, kao što hulje i pokvarenjaci svih vrsta pripadaju istoj "klasi", bez obzira na njihovo političko opredjeljenje i mjesto u procesu rada.

Klasno podvajanje jednako je nepravedno i moralno i ljudski neprihvatljivo, kao i nacionalno i razno podvajanje i razlikovanje ljudi.

3. Bratstvo Muslimana

"Muslimani su braća" (Kur'an, 49/10). Ovom porukom Kur'an je označio cilj, koji zbog svoje udaljenosti može biti izvor inspiracije za stalno kretanje naprijed. Ogromne promjene u ljudima i van njih treba da budu ostvarene, da bi se smanjila udaljenost na putu do proklamiranog bratstva.

U ovom načelu mi vidimo ovlaštenje i obavezu za islamsku zajednicu da stvara odgovarajuće ustanove i sprovodi konkretne mjere da bi odnos između Muslimana u stvarnom životu imali sve više i više elemenata i obilježja bratstva. Broj i vrste mjera, inicijativa i zakona, koje bi istinska islamska vlast mogla donositi pozivajući se na načelo bratstva svih Muslimana, praktično je neograničen.

Spomenimo ovdje velike imovinske i društvene razlike i feudalizam kao najdrastičniji slučaj. Odnos između kmeta i feudalca nije odnos bratstva, nego odnos potčinjenosti i zavisnosti i, kao takav, u direktnoj je suprotnosti sa Kur'anom i ovim načelom.

4. Jedinstvo Muslimana

Islam sadrži princip ummeta, tj. težnju za ujedinjenjem svih Muslimana u jedinstvenu zajednicu – vjersku, kulturnu i političku. Islam nije nacionalnost, ali jeste nadnacionalnost ove zajednice.

Sve što razdvaja ljude u ovoj zajednici, bilo da se radi o idejnim stvarima (sekte, mezhebi, političke stranke i dr.) ili o materijalnim (velike imovinske razlike, društveni rangovi i sl.), suprotno je ovom principu jedinstva i kao takvo mora biti ograničavano i otklanjano.

Islam je prva, a panislamizam druga točka, kojom se definira granična linija između islamskih i neislamskih tendencija u današnjem muslimanskom svijetu. Jedna zajednica utoliko je islamskija, što Islam više određuje njene unutrašnje, a panislamizam njene vanjske odnose. Islam je njena ideologija, a panislamizam njena politika.

5. Svojina

Iako Islam priznaje privatnu svojinu, novo islamsko društvo morat će jasno izjaviti da će svi krupni izvori društvenog bogatstva, a posebno prirodni izvori, morati biti u svojini zajednice i služiti dobru svih njenih članova. Društveni nadzor nad izvorima bogatstva neophodan je da bi se, s jedne strane, spriječilo neopravdano bogaćenje i moć pojedinaca, a s druge strane, da bi se osigurala materijalna osnova za realiziranje programa razvoja u različitim oblastima života, koje će poduzimati zajednica u skladu sa sve većom ulogom organiziranog društva u životu naroda. Mada je različito postavljeno i sprovedeno, učešće društva u rješavanju sve većeg broja zajedničkih poslova, jednako je veliko u USA, Sovjetskom Savezu ili Švedskoj, što pokazuje da se ne radi o pitanju idejnog ili političkog pristupa, nego o neophodnosti koja izvire iz uvjeta života ljudskih zajednica u suvremenom svijetu.

Privatna svojina podvrgnuta je još jednom ograničenju na osnovu izričite odredbe Kur'ana – obavezi njene upotrebe u opće korisne svrhe (Kur'an, 49/34). U Islamu nema, dakle, privatne svojine u smislu koncepta rimskog prava. U odnosu na rimsku, šerijatska privatna svojina ima jedno ovlaštenje manje (ius abutendi – pravo zloupotrebe) i jednu obavezu više (obavezu upotrebe za opće dobro). Za istinsku islamsku vlast, praktične posljedice ove razlike su dalekosežne. Na osnovu nje i citirane odredbe Kur'ana, legalne su sve zakonske i praktične mjere protiv različitih oblika neupotrebe i zloupotrebe privatne svojine. Eliminiranje nepravde, nejednakosti, a naročito raskoši i rasipanja usred bijede, kao pojave koje razbijaju zajednicu i razdvajaju ljude, postaviti će se u jednom trenutku pred islamski poredak kao pitanje njegovog opstanka i kao probni kamen stvarne vrijednosti etičkih i društvenih stavova koje on predstavlja.

6. Zekjat i kamata

Među islamskim propisima koji imaju izrazit socijalni naboj, posebno mjesto zauzimaju jedna naredba i jedna zabrana: naredba zekjata i zabrana kamate.

U zekjatu mi vidimo utvrđen princip uzajamne odgovornosti i staranja ljudi za sudbinu jedni drugih. Ovaj princip, jednom proklamiran, može postati osnova za nove različite oblike staranja u skladu sa razvojem, potrebama i mogućnostima društva.

U današnjem muslimanskom svijetu zekjat je privatna stvar svakog pojedinca i, kod postojećeg stanja društvene i vjerske svijesti, on je potpuno van funkcije. Odsutnost zekjata vidljiva je na svakom koraku. Zekjat je javnopravna ustanova islamskog poretka, čije se funkcioniranje mora osigurati na svaki način, uključujući upotrebu sile.

Zabranom kamate (Kur'an, 278/279) ustanovljena je trajna norma javnog poretka islamskog društva, koja znači zabranu i stavljanje van zakona svake vrste rente i svih oblika gotovanskog življenja, tj. prisvajanja dobara na osnovu golog posjeda, kao pojava suprotnih moralnim shvaćanjima i osnovama na kojima počiva islamski javni poredak.

7. Republikanski princip

Osim u imovinskim stvarima, Islam ne priznaje nikakav princip nasljeđivanja, niti bilo koju vlast s apsolutnim prerogativima. Priznavanje apsolutne vlasti Allaha, znači apsolutno nepriznavanje svake druge svemoćne vlasti (Kur'an, 7/3, 12/40). "Nedozvoljeno je svako pokoravanje stvorenju, koje uključuje nepokoravanje Stvoritelju" (Muhamed a.s.). U historiji prvog i možda do sada jedinog autentičnog islamskog poretka – razdoblje prve četvorice halifa – mi jasno vidimo tri bitna aspekta republikanskog principa vlasti:

- (1) Izbornost šefa države,
- (2) Odgovornost šefa države narodu i
- (3) Obavezu zajedničkog rješavanja općih i društvenih poslova.

Ovo posljednje izričito nalaže i Kur'an (3/159, 42/38). Prva četvorica vladara u islamskoj povijesti nisu bili nikakvi kraljevi – carevi. Oni su bili izabrani od strane naroda. Nasljedni alifat predstavlja napuštanje izbornog principa koji se afirmirao kao jasna islamska politička institucija.

8. Nema božanstva osim Boga

U mjeri u kojoj smatramo da je ostvarenje islamskog poretka nepovrediv cilj, koji ne može biti predmet nikakvog nadglasavanja, utoliko jasnije odbacujemo nepovredivost ličnosti, bez obzira na njene zasluge i položaj koji zauzima. U ovom smislu, islamski poredak je sinteza apsolutnog autoriteta (u odnosu na program) i apsolutne demokracije (u odnosu na ličnost).

U Islamu nema premudrih, sveznajućih, nepogrešivih i besmrtnih. Sam Muhamed je bio pogrešiv i kao takav bio je ukoren (Kur'an 80/1-12). U ovom pogledu, Kur'an je realistička, skoro antiherojska knjiga. Fenomen slavljenja ličnosti, vrlo čest na Istoku kao i na Zapadu, danas kao i u prošlosti, izričito je stran Islamu i zato što predstavlja jednu vrstu idolatrije (Kur'an, 9/31). Mjerilo stvarne vrijednosti svakog čovjeka je njegov lični život i odnos između onoga što daje zajednici i što od nje prima. Sva slava i hvala pripada samo Bogu, a stvarne zasluge ljudi samo Bog može oocijeniti.

9. Odgoj

Pošto je vjera osnova islamskog društva, odgoj nije samo jedna njegova funkcija, nego stanje njegove egzistencije. To je prije svega vjerski i moralni odgoj kroz porodicu, a zatim kroz sve stupnjeve škola.

Poseban zadatak islamskog poretka je efikasna borba za eliminiranje svih oblika antidogaja. Islam je zabranio, a islamski poredak će konkretnim mjerama onemogućiti:

- sve oblike alkoholiziranja naroda
- javnu i tajnu prostituciju
- pornografiju u riječi, slici, na filmu i televiziji
- kockarnice, noćne i dansing klubove i druge oblike zabave, koji su nespojivi sa moralnim shvaćanjem Islama.

10. Obrazovanje

Sastavni dio ovog integralnog odgoja je školovanje nove generacije, stvaranje radnih navika i obuka. Uz jedinstvo, obrazovanje je drugi odlučni faktor brze emancipacije muslimanskog svijeta iz sadašnjeg inferiornog položaja. Muslimanske zemlje nemaju dovoljno kapitala, pa kad je to tako, tada ono što imaju treba da ulože u investiciju koja je rentabilnija od svih drugih: u obrazovanje.

Nema istinske nezavisnosti bez sposobnosti da sami primjenjujemo i koristimo tekovine nauke i da ove tekovine dalje unapređujemo. U svom prvom nastupanju Islam je bez predrasuda prišao razmatranju i prikupljanju cjelokupnog znanja koje su ostavile ranije civilizacije. Ne znamo zašto bi se Islam današnjice drulčije odnosio prema tekovinama euro-američke civilizacije s kojom se dodiruje na tako dugačkoj liniji.

Nije, dakle, pitanje u tome da li ćemo ili nećemo prihvatiti nauku i tehniku – jer ćemo ih morati prihvatiti ako hoćemo da opstanemo – nego da li ćemo to učiniti stvaralački ili mehanički, s dostojanstvom ili s inferiornošću. Pitanje je, dakle da li ćemo se u ovom neizbježnom razvoju izgubiti, ili ćemo sačuvati svoju individualnost, svoju kulturu i svoje vrijednosti.

S obzirom na ove činjenice, možemo sa sigurnošću izjaviti da je školstvo u današnjem muslimanskom svijetu institucija koja zahtijeva najhitnije i najradikalnije kvalitativne i kvantitativne promjene. Kvalitativne – da bi se školstvo oslobodilo duhovne, a u nekim slučajevima i materijalne zavisnosti od stranaca i počelo služiti odgoju Muslimana kao ljudi i kao članova islamske zajednice. Kvantitativne – da bi se uklonila kronična nedovoljnost u ovom pogledu i u najkraćem roku stvorili uvjeti da se školovanjem i obukom obuhvati kompletan podmladak i svi slojevi naroda. U početnom stadiju, džamija se može ponovo koristiti kao škola. Ako u programima obrazovanja ne doživimo neuspjeh, ne postoji polje na kojem bismo mogli biti poraženi.

11. Sloboda savjesti

Odgoj naroda, a naročito sredstva masovnog utjecaja – štampa, radio, televizija i film – treba da budu u rukama ljudi čiji je islamski moralni intelektualni autoritet neosporan. Ne treba dozvoliti da se ovih sredstava – što je gotovo pravilo – dokopaju izopačeni i degenerirani ljudi da bi preko njih besmisao i prazninu vlastitog života prenosili na druge. Što možemo očekivati ako sa džamije i televizijskog tornja dolaze narodu sasvim oprečne poruke?

Međutim, ovo nikako ne znači da se od islamskog poretka može stvoriti stanje duhovne diktature, u kojoj će istine proglašavati vlast i gdje će podizati uniformiran i bezličan podmladak. Ovo samo znači da postoje neki elementarni stavovi i neka osnovna pravila ponašanja, koja će u svim prilikama morati biti respektirana. U Islamu, s obzirom na proklamirani princip slobode vjere (Kur'an, 2/266), svaka prisila, fizička i psihološka u pitanjima savjesti i opredjeljenja je izričito nedopuštena, a s obzirom na princip idžme – konsensusa, i nepotrebna. (Moj narod se ne može složiti u zabludi" – Muhamed a.s.). Koliko god je moralno puritanski, islam je zbog svoje otvorenosti prirodi i radostima slobodouman, i o tome svjedoči čitava islamska povijest. Pošto priznaje Boga, ali ne priznaje nikakve dogme i hijerarhiju, Islam se ne može pretvoriti u diktaturu i svaki oblik inkvizicije i duhovnog terora je onemogućen.

Islamski preporod ne može započeti bez vjerske, ali se ne može uspješno nastaviti i dovršiti bez političke revolucije.

Naš put ne polazi od osvajanja vlasti, nego od osvajanja ljudi.

12. Islam i nezavisnost

Nema islamskog poretka bez nezavisnosti i slobode. I obrnuto: nema nezavisnosti i slobode bez Islama. Ovaj posljednji stav ima dvojak smisao: prvo, nezavisnost je istinska i trajna samo ako je rezultat osvojene duhovne, idejne nezavisnosti, ako je, dakle, znak da je jedan narod našao sebe, otkrio svoje unutrašnje sile, bez kojih stečenu nezavisnost ne može ispuniti sadržajem niti dugo sačuvati. U afirmaciji islamske misli u praktičnom životu, svaki muslimanski narod doživljava ovo poistovjećenje sa samim sobom, svoje duhovno oslobođenje, kao uvjet društvenog i političkog oslobođenja.

Drugo, stvarna potpora koju jedan muslimanski narod pruža režimu vlasti, u direktnoj je proporciji sa islamskim karakterom te vlasti. Ona je, dakle, sve manja što je režim dalji od Islama. Neislamski režimi ostaju gotovo potpuno lišeni ove podrške i utoliko moraju više – htjeli ili ne htjeli – tražiti oslonac kod stranaca. Zavisnost u koju oni padaju pokazuje se kao direktna posljedica njihove neislamske orijentacije.

Ovim činjenicama određen je i karakter islamskog poretka kao demokracije, ne demokracije kao forme, nego demokracije kao suštine, kao konsensusa. Ova vrsta demokracije postoji tamo gdje vlast pretvara u misao i akciju ono što narod osjeća, gdje ona djeluje kao neposredni izraz ove volje. Uspostavljanje islamskog poretka pokazuje se kao vrhunski akt demokracije, jer znači ostvarenje najdubljih težnji muslimanskih naroda i običnog čovjeka. Jedno je sigurno: bez obzira što hoće jedan dio bogataša i inteligencije, običan čovjek hoće Islam i život u svojoj islamskoj zajednici. Demokracija ovdje ne potječe iz načela i proklamacija, nego iz činjenica. Islamski poredak ne primjenjuje nasilje jednostavno stoga što nema potrebe za njim. Obrnuto, neislamski poredak, osjećajući stalni otpor i neprijateljstvo naroda, nalazi jedini izlaz u pribjegavanju nasilju. Njegovo pretvaranje u diktaturu je jedna vrsta zakonitosti, kob koju on ne može izbjeći.

13. Rad i borba

Islamsko društvo mora preuzeti na sebe zadatak mobilizacije ljudskih i prirodnih izvora i da svojim mjerama potiče rad i aktivnost. Opstanak, moć ili slabost islamskog društva podvrgnuta je istim zakonima rada i borbe kao i druge zajednice i u ovom pogledu naše društvo ne uživa kod Boga nikakve privilegije (Kur'an, 5/57).

Iz psihologije našeg javnog mišljenja treba eliminirati dvije stvari: vjeru u čuda i očekivanje tuđe pomoći.

Čuda ne postoje, osim onih koja stvaraju ljudi radom i znanjem. Nema nikakvog mehdije koji će čudotvornim putem otjerati neprijatelje, ukloniti bijedu i posijati prosvjetu i blagostanje. Mehdija je ime za našu lijenost, ili još više, za lažnu nadu, koja raste iz osjećaja naše nemoći u situaciji kada je veličina teškoća i problema u potpunom nesrazmjeru s mogućnostima i sredstvima borbe.

Pouzdanje u tuđu pomoć drugi je oblik sujevjerja. Ušlo nam je u naviku da među pojedinim neislamskim zemljama tražimo i nalazimo ili nesebične prijatelje ili zaklete neprijatelje, i to smo nazvali našom vanjskom politikom. Kada shvatimo da u stvari nema ni pravih prijatelja ni pravih neprijatelja i kada za svoje nedaće budemo više krivili sebe, a manje “paklene planove neprijatelja”, bit će to znak da je počela naša zrelost i da dolazi doba s manje nevolja i razočaranja. Uostalom, čak i kada bi bilo onih koji bi bili spremni da daju pomoć bez nesrazmjernih političkih i materijalnih protuusluga, to ne bi moglo bitno izmijeniti naš položaj. Jer bogatstvo se ne može uvesti u jednu zemlju. Ono se mora stvoriti u njoj samoj na bazi vlastitog rada. Ono što želimo postići, moramo uraditi sami. Nitko to neće i ne može učiniti mjesto vas.

Ovaj program rada i aktivnosti ima podlogu koja može biti izvor izvanrednog ohrabrenja. Prirodna bogatstva i mogućnosti islamskog svijeta su ogromna – samo jedan dio tog svijeta, Indonezija predstavlja, poslije USA i Sovjetskog Saveza, treći po redu najbogatiji kompaktni teritorij na svijetu. Islamski svijet uzet kao cjelina, stoji u ovom pogledu na prvom mjestu.

Najavljajući preporod, mi ne najavljujemo razdoblje sigurnosti i spokoja, nego razdoblje nemira i iskušenja. Suviše je mnogo stvari koje mole za svojim rušiocima. Zato to neće biti dani blagostanja nego dani dostojanstva. Narod koji spava može se probuditi samo udarcima. Tko želi dobro našoj zajednici, ne treba da je pošteđuje naprezanja, opasnosti i nedaća. Naprotiv, on treba učiniti sve da ta zajednica što prije upotrijebi svoje sile, da stavi na ispit sve svoje mogućnosti, da preuzme rizik, jednom riječju – da ne spava nego da živi. Samo budna i aktivna, može ona naći sebe i svoj put.

14. Žena i porodica

Položaj žene u muslimanskom društvu mora se svugdje promijeniti u skladu s njenim zadatkom majke i prirodnog odgojitelja podmlatka. Neobrazovana, zapuštena i nesretna majka ne može podići i odgojiti sinove i kćeri, koji su kadri pokrenuti i uspješno voditi preporod muslimanskih naroda. Islam treba povesti inicijativu da se majčinstvu prizna rang društvene funkcije. Haremi se imaju dokinuti. Nitko nema pravo da se poziva na Islam da bi održao bespravljne žene i zloupotrebi ove vrste mora se učiniti kraj.

Ovi stavovi nisu nikakav feminizam zapadnjačkog kova, koji je izražavao težnju da se društvu nametnu mjerila, hirovi i gospodarenje iskvarenog sloja ženskog roda. To nije ni ravnopravnost u europskom smislu. To je isticanje jednake vrijednosti muškaraca i žene, zajedno s isticanjem njihove različitosti koja treba biti sačuvana. A princip jednake vrijednosti direktna je posljedica pravila jednakih vjerskih i moralnih obveza, koja su na više mjesta na izričit način izložena u Kur'anu (posebno ajet 33/55).

Civilizacija je od žene napravila objekt koji se koristi ili kojem se robuje, ali je ženi oduzela ličnost, koja jedina može biti nosilac vrijednosti i poštovanja. Zanimajući majčinstvo, ona je ženu lišila njene osnovne i nezamjenjive funkcije.

U ovo doba kada porodica prolazi kroz ozbiljnu krizu i kada je njena vrijednost stavljena pod znak pitanja, Islam ponovo potvrđuje svoju privrženost ovom obliku ljudskog života. Doprinoseći sigurnosti porodičnog gnijezda i otklanjajući vanjske i unutrašnje faktore koji ga razaraju (alkohol, nemoral, neodgovornost), Islam praktično štiti najviši stvarni interes zdrave i normalne žene. Umjesto apstraktne ravnopravnosti, on ženi osigurava ljubav brak i djecu, sa svim onim što za ženu znače ove tri stvari.

Porodično i bračno pravo koje je formulirano u prvim vijekovima Islama, bit će potrebno preispitati u skladu sa sadašnjim potrebama i stupnjem razvoja ljudske i društvene svijesti s tendencijom da se ide na što veće sužavanje poligamije i u pravcu njenog postepenog eliminiranja iz praktičnog života, kao i u smislu ograničavanja razvoda braka i djelotvorne materijalne zaštite žene i djece u ovim slučajevima.

15. Cilj ne opravdava sredstvo

U borbi za islamski poredak dozvoljena je upotreba svih sredstava, svih osim jednog – osim zločina. Nitko nema pravo lijepo ime Islama i ove borbe okaljati nekontroliranom i suvišnom primjenom nasilja. Islamska zajednica treba još jedanput potvrditi da pravda predstavlja jedan od njenih temelja. Kur'an nam nije naredio da ljubimo neprijatelje, ali nam je izričito naredio da budemo pravedni i da praštamo (Kur'an, 4/135 i 16/126). Upotreba sile mora biti u skladu sa ovim načelom.

Formula: cilj opravdava sredstvo, postala je uzrokom bezbrojnih zločina. Uzvišeni cilj ne može posvetiti nedostojno sredstvo, ali zato upotreba nedostojnog sredstva može smanjiti i kompromitirati svaki cilj. Što budemo moralno jači, sve manje će nam biti potrebna sila, koja je u pitanjima opredjeljenja oružje slabih a ne jakih. Ono što ne može sila, može velikodušnost, dosljednost, hrabro držanje, (Kur'an, 16/125, 26/34-35).

16. Manjine

Islamski poredak može se ostvariti samo u zemljama u kojima Muslimani predstavljaju većinu stanovništva. Bez ove većine, islamski poredak se svodi samo na vlast (jer nedostaje drugi elemenat – islamsko društvo) i može se pretvoriti u nasilje.

Nemuslimanske manjine u sastavu islamske države, uz uvjet lojalnosti, uživaju vjerske slobode i svu zaštitu.

Muslimanske manjine u sastavu neislamskih zajednica, pod uvjetom garancija vjerskih sloboda i normalnog života i razvoja, lojalne su i dužne su izvršavati sve obaveze prema toj zajednici, izuzev onih koji štete Islamu i Muslimanu.

Položaj muslimanskih manjina u neislamskim zajednicama uvijek će se realno nalaziti u ovisnosti od snage i ugleda svjetske Islamske zajednice.

17. Odnos prema drugim zajednicama

Odnos islamske zajednice prema drugim zajednicama u svijetu počiva na principima:

1. Slobode vjerskog opredjeljenja (Kur'an, 2/256);
2. Snage i odlučne i aktivne obrane (Kur'an, 8/61-62, 42/39-42, 2/190-192);
3. Zabrane napadačkog rata i zločina (Kur'an, 2/190-192, 42/42);
4. Međusobne suradnje i upoznavanja naroda između sebe (Kur'an, 49/13);
5. Poštovanja preuzetih obveza – ugovora (Kur'an, 9/4) i
6. Uzajamnosti reciprociteta (Kur'an 9/8).

III Problemi islamskog poretka danas

Islamski preporod - vjerska ili politička revolucija?

Islamski poredak je jedinstvo vjere i društveno – političkog sistema. Dalek put do njega vodi kroz vjersku obnovu ili političku revoluciju?

Odgovor na ovo pitanje glasi: Islamski preporod ne može započeti bez vjerske, ali se ne može uspješno nastaviti i dovršiti bez političke revolucije.

Ovaj odgovor, koji islamski preporod definira kao dvostruki prevrat – moralni i društveni, ali koji prioritet jasno daje vjerskoj obnovi, slijedi iz principa i prirode Islama, ali i iz nekih sumornih činjenica, kojima je obilježena stvarnost današnjeg muslimanskog svijeta.

Ove činjenice govore o teškoj moralnoj situaciji u muslimanskom svijetu, o iskvarenosti naravi, vlasti korupcije i praznovjerja, lijenosti i licemjerju, carevanju neislamskih običaja i navika, okorjelom materijalizmu i zabrinjavajućoj odsutnosti oduševljenja i nade. Može li u ovakvom stanju neposredno započeti bilo kakav društveni i politički preobražaj?

Svaki narod, prije nego što je bio pozvan da izvrši svoju ulogu u povijesti, morao je doživjeti razdoblje unutrašnjeg očišćenja i praktičnog prihvatanja nekih temeljnih moralnih stavova. Svaka moć u svijetu počinje kao moralna čvrstina. Svaki poraz počinje kao moralno zakazivanje. Sve što se želi ostvariti, mora se prvo ostvariti u dušama ljudi.

Što znači vjerska obnova kao preduvjet islamskog poretka? Ona prije svega znači dvije stvari: novu svijest i novu volju.

Vjerska obnova je jasna svijest o pravom cilju života, o tome za što se živi i zašto treba da se živi. Je li taj cilj osobni ili zajednički standard, slava ili veličina moje rase ili nacije, afirmacija vlastite ličnosti ili vlast Božijih zakona na zemlji? U našem slučaju vjerska obnova praktično znači "islamizaciju" ljudi koji sebe nazivaju Muslimanima, ili koje drugi obično nazivaju tim imenom. Polazna točka ove "islamizacije" je čvrsta vjera u Boga i striktna i iskrena islamskih vjerskih i moralnih normi od strane Muslimana.

Druga komponenta vjerske obnove je spremnost da se izvršava imperativ koji nameće svijest o cilju. Zato je vjerska obnova jedan kvalitet moralne unesenosti i oduševljenja, jedna psihoza nadmoći duha nad stvarima, jedno stanje doživljenog i praktičnog idealizma u kojem obični ljudi postaju sposobni za izvanredna djela hrabrosti i požrtvovanja. Ona je jedan novi kvalitet vjere i volje u kojem svakodnevna mjerila mogućeg prestaju vrijediti i u kojem se pojedinac i čitave skupine neočekivano uzdižu do stupnja žrtvovanja za svoj ideal.

Bez ovog novog stanja duha i osjećanja nemoguće je postići bilo kakvu istinsku promjenu u današnjem muslimanskom svijetu.

Kod ovih razmatranja uvijek će se makar na čas, pojaviti dilema da bi kraći put do islamskog poretka vodio preko osvajanja vlasti, koja bi zatim stvorila odgovarajuće ustanove i sprovela sistematsko vjersko, moralno i kulturno odgajanje naroda, kao preduvjet za izgradnju islamskog društva.

Ova dilema je samo iskušenje. Povjest ne poznaje nijedan istinski prevrat koji je došao od vlasti. Svaki je započeo od odgoja i u svojoj biti značio je moralni poziv.

Osim toga, formula koja uspostavljanje islamskog poretka povjerava nekakvoj vlasti i njenim ustanovama ne odgovara na pitanje od kuda sama ta vlast. Tko će je uspostaviti i vršiti i od kakvih ljudi će ona i njene ustanove biti sastavljene? Tko će, najzad, kontrolirati ponašanje same te vlasti i kako osigurati da se ona ne izrodi i ne počne služiti sebi umjesto cilju u ime kojeg je uspostavljena?

Moguće je jednu grupu na vlasti zamijeniti drugom, i to se svakodnevno događa. Moguće je tiraniju jednih zamijeniti tiranijom drugih i izvršiti izmjenu vlasnika nad dobrima ovog svijeta. Moguće je promijeniti nazive, zastave, himne i parole u ime kojih se sve to čini. Ali, ovim nije moguće učiniti ni jedan jedini korak bliže islamskom poretku, kao jednom novom osjećanju svijeta i drugačijem odnosu čovjeka prema sebi, ljudima i svijetu.

Misao da se svugdje pozove upomoć nekakva sila ili nekakva vlast, ima korijen u prirođenoj težnji čovjeka da izbjegne i najtežu fazu džihada – borbu protiv samu sebe. Teško je odgajati ljude, a još teže sebe. Vjerska obnova, već po svojoj definiciji podrazumijeva počinjanje od samoga sebe, od vlastitog života. Obrnuto, sila ima uvijek u vidu drugog. U tome je zavodljivost ove ideje.

Zato pokret, koji će kao svoj glavni cilj istaknuti islamski poredak, mora prije svega biti moralni pokret. On mora moralno uzbuđivati ljude i predstavljati jednu moralnu funkciju, koja ljude uzdiže i čini boljima. U tome je razlika između islamskog pokreta i političke stranke, koja pretpostavlja jednakost mišljenja i interesa, ali ne uključuje etička mjerila, niti moralno angažira ljude.

Stav o prioritetu vjerske obnove ima, pored ostalog, jasan oslonac u islamskim izvorima.

Prvo, Kur'an kaže da je unutrašnji preporod preduvjet svake izmjene i poboljšanja stanja jednog naroda (Kur'an, 13/12).

Ovaj zakon se afirmirao i u praksi ranog islama i borbi Muhameda a.s. za uspostavljanje prvog islamskog poretka u povijesti. Na ovo ukazuje činjenica da je Kur'an u toku prvih trinaest godina nastavio raspravljati i naglašavati isključivo pitanja vjerovanja i odgovornosti i da za ovih trinaest godina nije prišao razmatranju bilo kojeg društvenog ili političkog problema ili formuliranju bilo kojega zakona društva zasnovanog na Islamu.

Od vjerske obnove očekujemo još tri važne stvari:

1. Samo vjerska obnova može stvoriti odlučnost da se odredbe Kur'ana, posebno one koje su uperene protiv ukorijenjenih socijalnih zala ili su neugodne za držitelje vlasti i bogatstva, primjenjuju bez kolebanja i kompromisa. Vjerska obnova može učiniti da se one sprovedu bez nasilja i mržnje, jer će ih svi, ili ogromna većina preporođenog društva, shvatiti i prihvatiti kao sprovođenje Božijih odredaba i kao stvar pravde.

2. Islamski preporod ne može se zamisliti ne samo bez ljudi spremnih na ogromne osobne i materijalne žrtve, nego i bez velikog stupnja uzajamnog povjerenja i lojalne suradnje. Što može osigurati da naponi, samoprijegori i žrtve jednih ne budu iskorištene da bi se ostvarilo gospodstvo i ambicija drugih? Što može spriječiti da se tragedija moralnog zakazivanja, tako česta u novijoj islamskoj povijesti ne ponovi? Svaki poredak, pa i islamski, uvijek će više sličiti na ljude koji ga stvaraju i sprovode nego na načela koja oni proklamiraju.

3. Zbog ogromne zaostalosti, islamski svijet će morati prihvatiti veoma brz tempo obrazovanja i industrijalizacije. Ubrzani razvoj je svugdje bremenit takvim popratnim pojavama, kao što su: despotizam, korupcija, razaranje porodice, brzo i neopravdano bogaćenje, izbijanje u prvi plan snalažljivih i beskrupuloznih pojedinaca, brza urbanizacija sa kidanjem tradicija, vulgarizacijom društvenih odnosa, širenjem alkoholizma, droga i prostitucije. Brana protiv ove poplave nekulture i primitivizma može biti samo čista i čvrsta vjera u Boga i praksa vjerskih propisa od strane svih slojeva naroda. Samo vjera može osigurati da civilizacija ne uništi kulturu. Goli materijalni i tehnički progres, kao što to neki slučajevi jasno pokazuju, može se pretvoriti u otvoreni povratak u barbarstvo.

Islamska vlast

Naglašavanje prioriteta vjersko-moralne obnove me zmači – niti se može tumačiti da znači – da se islamski poredak može ostvariti bez islamske vlasti. Ovaj stav znači samo da naš put ne polazi od osvajanja vlasti, nego od osvajanja ljudi, i da je islamski preporod prvo prevrat u oblasti odgoja, tek zatim u oblasti politike.

Moramo, dakle, biti prvo propovjednici, a zatim vojnici. Naša sredstva su osobni primjer, knjiga, riječ. Kada će se ovim sredstvima pridružiti i sila?

Izbor ovog trenutka uvijek je konkretno pitanje i zavisi o nizu faktora. Ipak se može postaviti jedno opće pravilo: islamski pokret treba i može prići preuzimanju vlasti čim je moralno i brojno toliko snažan da može ne samo srušiti postojeću neislamsku, nego i izgraditi novu islamsku vlast. Ovo razlikovanje je važno, jer rušenje i građenje ne zahtijeva podjednak stupanj psihološke i materijalne pripremljenosti.

Preuraniti ovdje je jednako opasno kao i zakasniti.

Osvojiti vlast na osnovu sretnog sticaja okolnosti, bez dovoljne moralne i psihološke pripreme i bez neophodnog minimuma čvrstih i izgrađenih kadrova, znači ostvariti još jedan državni udar, a ne islamsku revoluciju (a državni udar je nastavak neislamske politike od strane druge grupe ljudi ili u ime drugih načela). Zakasniti s preuzimanjem vlasti, znači lišiti se jednog moćnog sredstva za ostvarenje ciljeva islamskog poretka i neislamskoj vlasti pružiti mogućnost da nanese udarac pokretu i razređuje njegove kadrove. Za ovo posljednje, nedavna povijest pruža dovoljno tragičnih i poučnih primjera.

Mi ignoriramo “realizam” koji muslimanske narode osuđuje na inferioran položaj i ne ostavlja mjesta nikakvoj nadi.

Povijest je ne samo pripovijest o stalnoj mijeni, nego i o neprekidnom ostvarivanju nemogućeg i neočekivanog.

Pakistan - Islamska republika

Kada je riječ o islamskoj vlasti, primjer Pakistana, kao danas jedine deklarirane islamske republike, ne može se mimoići. Mi pozdravljamo Pakistan, bez obzira na izvjesne neuspjehe i teškoće, jer je on plod ove težnje za uspostavljanje islamskog poretka i jer su oni koji su ga zamislili, kao i oni koji su ga ostvarili, bili rukovođeni jasnom islamskom mišlju. Pakistan je generalna proba uvođenja islamskog poretka u suvremenim uvjetima i na današnjem stupnju razvoja. Na primjeru Pakistana, protagonisti Islama trebaju i mogu učiti kako treba i kako ne treba raditi.

Negativno iskustvo Pakistana – a negativna iskustva su uvijek važnija – možemo sažeti u ove dvije tačke:

1. Nedovoljna jedinstvenost i izgrađenost osnovne organizirane snage koja je oživotvorila Ikbalovu zamisao o Paksitanu. Uskoro, pošto je Pakistan stvoren, pokazalo se da je Muslimanska Liga okupljala vrlo nejednake elemente, koji nisu imali ujednačene poglede na temeljna pitanja uređenja društva i organizaciju države. Sa te strane Liga je bila jedva nešto više od političke stranke klasičnog tipa i, pred velikim dilemama pred kojima se našao Pakistan, ona nije mogla održati svoje jedinstvo.
2. Formalistički i dogmatski prilaz realizaciji islamskih postavki u praksi Pakistana. Mislioci i pravници Paksitana, umjesto da se okrenu gorućim pitanjima prosvjete, iscrpljivali su svoju energiju i konačno se podijelili na pitanjima o manje ili više striktnoj primjeni šerijatskog krivičnog i bračnog prava. Dok su oni vodili beskonačne rasprave o tome da li kradljivcu odsjeći ruku ili ga jednostavno poslati u zatvo, jedan poseban vid krađe – korupcija, uzela je nezapamćene razmjere i dovela do krize, koja je potresla temelje Pakistana kao države. Pouke iz dvadesetogodišnjeg postojanja Pakistana jasne su. One glase: Prvo, borbu za islamski poredak i temeljitu rekonstrukciju muslimanskog društva mogu s uspjehom voditi samo prekaljeni i izgrađeni pojedinci, svrstani u čvrstu i homogenu organizaciju. Ova organizacija nije nikakva politička stranka iz arsenala zapadne demokracije; ona je pokret zasnovan na islamskoj ideologiji i s jasnim moralnim i idejnim kriterijima pripadnosti: Drugo, borba za islamski poredak danas je borba da se ostvari bit Islama, a ovo znači da se u praksi osigura vjerski i moralni odgoj naroda i osnovni elementi društvene pravde. Forme u ovome trenutku imaju sekundarni značaj; i Treće, funkcija islamske republike nije prvenstveno da deklarira jednakost ljudi i bratstvo svih Muslimana, nego da se bori da ostvari nešto od ovih visokih načela u praksi. Probudeni Islam treba da u svakoj sredini uzme u svoje ruke zastavu za pravedniji društveni poredak i da jasno istakne da s borbom za Islam počinje i rat protiv neznanja, nepravde i siromaštva, rat u kojem neće biti kompromisa i uzmičanja. Ako to ne učini, tu zastavu će uzeti demagozi i lalažni spasioci društva, da bi ostvarili svoje licemjerne ciljeve. Ove poruke imaju okus gorčine. Mi ipak ostajemo vjerovati u Pakistan i u njegovu misiju u službi svjetskog Islama. Jer nema muslimanskog srca koje neće zatreptati pri spomenu nečeg tako dragog kao što je Paksitan, mada ova ljubav, kao i svaka druga, zna za svoje strahove i zebnje. Pakistan je naša velika nada, puna iskušenja.

Panislamizam i nacionalizam

U jednoj od teza za islamski poredak današnjice naveli smo da je prirodna funkcija islamskog poretka težnja za okupljanjem svih Muslimana i muslimanskih zajednica u svijetu. U današnjim prilikama ova težnja znači borbu za stvaranjem velike islamske federacije od Maroka do Indonezije, od tropske Afrike do centralne Azije.

Nama je dobro poznato kako spominjanje ove vizije nervira jednu vrstu ljudi u našoj sredini, koji sebe nazivaju ili smatraju realistima, i mu utoliko jasnije i glasnije ističemo ovaj cilj. Mi ignoriramo ovaj “realizam” koji muslimanske narode osuđuje na trajno inferioran položaj i ne ostavlja mjesta nikakvom nastojanju i nikakvoj nadi. Taj realizam, koji ima izvor u malodušnosti i respektu prema moćnima u svijetu, znači da gospodari ostaju gospodari, a najamnici – najamnici. Međutim, povijest je ne samo pripovijest o stalnoj mijeni, nego i u neprekidnom ostvarivanju nemogućeg i neočekivanog. Gotovo sve što čini stvarnost suvremenog svijeta izgledalo je nemoguće prije pedeset godina.

Postoje očigledno dva realizma: naš i naših malodušnika i slabića. Nama se čini da nema ništa prirodnije, pa prema tome ni realnije, od zahtjeva da Muslimani ostvare razne forme jedinstva radi rješavanja zajedničkih problema i da postupno pristupe stvaranju određenih supranacionalnih struktura – ekonomskih, kulturnih i političkih – radi koordiniranog i zajedničkog djelovanja u nekim važnim oblastima. Našim “realistima” (čitaj: slabićima) ova zamisao se čini nerealnom. Oni sankcioniraju postojeće tanje, koje opet, za naše shvaćanje realizma, predstavlja primjer nečeg vapijuće neprirodnog i čak apsurdnog. Za nas je, na primjer, apsolutno neprihvatljivo i nerealno da u današnje doba koncentracije i udruživanja, jedan narod – arapski – bude razbijen na trinaest državnih zajednica; da u nizu važnih svjetskih pitanja muslimanske zemlje stoje na suprotnim stranama; da se muslimanskog Egipta ne tiče stradanje Muslimana u Etiopiji ili Kašmiru; da u vrijeme najoštrije konfrontacije arapskih zemalja s Izraelom, muslimanska Perzija održava prijateljske odnose s napadačem, itd. itd. Ako, dakle, postoji nešto što nije realno, onda to nije jedinstvo Muslimana, nego odsustvo oovog jedinstva, upravo današnje stanje razjedinjenosti i nesloge.

Ne postoji povijesni cilj – osim ako je u suprotnosti s prirodnim ili povijesnim činjenicama – koji ljudi zajedničkom voljom i zajedničkim radom ne bi mogli ostvariti. Utopija u koju se vjeruje i za koju se radi, prestaje biti utopija. A naši slabići niti mogu vjerovati, niti hoće raditi, i u tome treba tražiti objašnjenje njihovog degradirajućeg “realizma”. Kada oni kažu da je jedinstvo Muslimana san koji se ne može ostvariti, oni u stvari samo izražavaju nemoć koju sami osjećaju. Ta nemogućnost nije u svijetu, nego u njihovim srcima. Ideja o jedinstvu svih Muslimana nije ničiji izum, niti je lijepa želja ovog ili onog reformatora ili ideologa. Nju je utemeljio sam Kur'an poznatom devizom “Muslimani su braća”, a Islam neprekidno održavao i obnavljao u svijesti ljudi kroz zajednički post, hodočašće Meke i Kabu kao jedinstveno duhovno središte, stvarajući na ovaj način jedno stalno i istovjetno osjećanje pripadnosti i zajedništva širom muslimanskog svijeta. Tko je ikada nakon kakve nesreće koja je zadesila neki udaljeni muslimanski narod sišao među obične ljude, mogao se uvjeriti kakv naboj imaju ova osjećanja sućuti i solidarnosti.

Kako se događa da ovaj “narodni panislamizam”, nesumnjivo prisutan u vidu snažnih osjećanja masa, ostaje bez mnogo utjecaja na stvarni život i praktičnu politiku muslimanskih zemalja? Zašto on ostaje smao u stanju osjećanja i ne uzdiže se do prave svijesti o zajedničkoj sudbini? Kako objasniti činjenicu da vijest o stradanju Muslimana, onih u Palestini ili onih na Krimu, Sinkjangu, Kašmiru, Etiopiji, izazivaju svugdje osjećanje potištenosti i jednodušne osude, a da istoovremeno akcija uvijek izostane ili je ona u potpunom nesrazmjeru s onim što se osjeća?

Odgovor na ovo pitanje nalazi se u činjenici što je nasuprot osjećanju običnog naroda, svjesno djelovanje vodećih krugova, školovanih na Zapadu ili pod utjecajem Zapada, bilo ne panislamsko nego nacionalističko. Instinkt i svijest muslimanskih naroda bili su podijeljeni i suprotstavljeni, i u ovom stanju svaka značajna akcija bila je i ostatak nemoguća.

Suvremeni panislamizam je stoga prvenstveno nastojanje da se svijest uskladi s osjećanjima, da bismo htjeli ono što jesmo i da nećemo ono što nismo.

Ovo stanje opredjeljuje i karakter i sudbinu nacionalizma u današnjem muslimanskom svijetu.

Dok je svugdje u svijetu nacionalizam imao obilježje širokog narodnog pokreta, jer je predstavljao afirmaciju narodnih težnji (melosa, folkloru, a posebno jezika), u muslimanskim zemljama se po pravilu susreće jedan zakržljali oblik nacionalizma, ili čak jedna vrsta nenarodnog, nacionalnog nacionalizma. Objašnjenje ove činjenice treba tražiti s jedne strane u činjenici što je narodna osjećanja apsorbirao panislamizam, a s druge strane, što je ovdje nacionalizam zamišljen kao zamjena Islamu i kao takav od početka predstavljao antiislamski pokret.

Nalazeći se u prirodnom sukobu s prošlošću i tradicijama naroda – jer su ove tradicije uvijek i samo islamske – nacionalistički pokreti u nizu muslimanskih zemalja dolaze u situaciju da sprovedu jednu vrstu denacionalizacije, veoma sličnu onoj njihovih kolonijalističkih prethodnika. Položaj arapskog jezika, na primjer, u nekim arapskim zemljama – bar što se tiče stava nacionalističke administracije – nije mnogo povoljniji nego za vrijeme anglo-francuske okupacije. Ako se u ovom pogledu nešto i čini, to je bez pravog oduševljenja, ili je djelo snaga koje se nisu odrodile (usporedi: Židovi su u Izraelu uveli skoro zaboravljeni hebrejski jezik). Razlog za ovakav stav prema arapskom jeziku jest jednostavan: ovaj jezik kao jezik Kur'ana i islamske civilizacije, više je instrument islamskih nego arapskih, panarapskih, uopće nacionalističkih osjećanja. Protagonisti nacionalizma točno zapažaju ovu činjenicu (ili je više instinktivno osjećaju) i nalaze izlaz bez presedana: oni i njihova administracija govore jezikom ranijih okupatora(!). U muslimanskom svijetu bez Islama nema ni patriotizma.

Ove zaključke na svoj način potvrđuje i činjenica da su nacionalističke ideje u muslimanskom svijetu neislamske i po svom porijeklu. Ovo je najočiglednije na Srednjem Istoku, gdje su pioniri nacionalizma sirijski intelektualci i kršćanski Libanci, školovani na Američkom institutu (prvoobitno: Sirijski protestantski koledž) i na Univerzitetu Sv. Jurja u Bejrutu. Ispitivanje duhovnih i povijesnih korijena Kemaloovog pokreta u Turskoj, Sukarnovih “panča šila” u Indoneziji, stranke BAAS u nekim arapskim zemljama (posebno nekih njenih struja) i čitavog niza nacionalističkih i “revolucionarnih” grupa širom muslimanskog svijeta, potvrđuje ovu konstataciju. Panislamizam je uvijek izvirao iz samog srca muslimanskog naroda, nacionalizam je uvijek bio uvozna roba.

Muslimanski narodi nemaju, dakle, “dara” za nacionalizam. Da li treba da se žaloste nad ovom činjenicom?

Čak i kada bismo za čas zanemarili jasnu istinu da je princip duhovne zajednice superiorniji od principa nacije, morali bismo, s obzirom na trenutak kad pišemo ovu poruku, savjetovati našim narodima da se i ne trude da ovladaju ovom “sposobnošću”. I od naroda koji vijekovima žive u nacionalnim zajednicama budućnost traži da se postupno privikavaju novim formama zajedničkog života, koje omogućavaju okupljanje na široj osnovi. Dalekovidni ljudi u današnjoj Francuskoj i Njemačkoj savjetuju svojim sugrađanima da se manje osjećaju Francuzima ili Nijemcima, a više Europljanima. Stvaranje Europske Ekonomske Zajednice – mada ovo tvrđenje može na prvi pogled izgledati neprihvatljivo – predstavlja najkonstruktivniji događaj europske povijesti XX vijeka. A stvaranje ove nadnacionalne strukture je prva stvarna pobjeda europskih naroda nad nacionalizmom. Nacionalizam postaje luksuz, preskup za male, pa čak i za srednje velike nacije.

Suvremeni svijet nalazi se pred razvojem, koji je u izvjesnom pogledu bez usporedbe u povijesti. Sa svojim nevjerovatno skupim programima obrazovanja, istraživanja, privrede, obrane i dr., ovaj razvoj zahtijeva dosad nezapamćenu i neslućenu koncentraciju ljudi i sredstava i objektivno daje šansu samo velikim nacijama, ili, još točnije, savezima nacija. Svijetom trenutno vladaju dvije unije – američka i sovjetska – a treća u procesu nastajanja – europska, sve jasnije najavljuje svoje stupanje na scenu. Zajednica koja ne može okupiti 200 milijuna stanovnika i stvoriti 200 milijardi dolara nacionalnog dohotka – a ove veličine imaju tendenciju porasta – ne može održati korak u ovom kretanju i morat će se pomiriti s podređenim položajem. Ona ne može reflektirati ne da vlada drugima, nego ni da vlada sama sobom. Stupanj razvijenosti prestaje biti odlučan faktor. Njega zamjenjuju ove apsolutne veličine. Kina po svom razvoju stoji znatno iza Francuske ili Engleske, ali zahvaljujući ogromnoj koncentraciji ljudi i sredstava, ona u tekućoj utakmici pokazuje izrazitu nadmoć. Ova situacija predstavlja šansu za muslimanski svijet, koji nije razvije, ali je velik.

Postoji još jedna stvar koja alarmantno poziva na okupljanje i udružene napore muslimanskih zemalja.

Privrednu i kulturnu zaostalost muslimanskih zemalja iz dana u dan pogoršava pojava nadlog porasta stanovništva. Dvije muslimanske zemlje – Egipat i Pakistan – drže trenutno dva prva mjesta na ljestvici nataliteta u svijetu. Prema nekim proračunima, svake godine na svijet dolazi 20 milijuna Muslimana, i ako se porast nastavi ovim tempom, muslimanski svijet će se u postojećim granicama udvostručiti do kraja ovog vijeka. Možemo li primiti, ishraniti, školovati i otvoriti radna mjesta za tolike milijune koji čekaju da se rode? Ovaj dramatski demografski razvoj, ako ne bi bio praćen isto tako brzim ekonomskim i društvenim razvojem, pun je potencijalnih opasnosti i neizvjesnosti. Za proteklih 20 godina ova “demografska inflacija” uglavnom je apsorbirala sav porast proizvodnje, tako da je u većini muslimanskih zemalja nacionalni dohodak po glavi danas manji nego prije dva desetljeća. Tako porast stanovništva, umjesto da bude faktor moći u ujedinjenom muslimanskom svijetu, postaje izvor kriza i očajanja za razjedinjene muslimanske zemlje.

Jasno je da muslimanske zemlje ne mogu pojedinačno izaći na kraj s ovim problemom. Suočiti se s ovom situacijom i istovremeno nadoknaditi izgubljene decenije zaostajanja i stagnacije možemo samo posredstvom novog kvaliteta – jedinstva. Ono što ne mogu riješiti sami Arapi, Turci, Perzijanci ili Pakistanci, mogu riješiti Muslimani u jednom naporu koji će biti zajednički i koordiniran.

Svaka muslimanska zemlja može graditi svoju slobodu i blagostanje samo ako time gradi slobodu i blagostanje svih Muslimana. Bogati Kuvajt i Libija ne mogu opstati kao otoci blagostanja u moru bijede. Ako ne budu stvarale islamsku solidarnost i pomagale susjedne muslimanske zemlje, ako se budu rukovodile sebičnošću, zar neće ove zemlje uputiti na slično ponašanje? A ovo bi vodilo stanju mržnje i kaosa, koje priželjkuju neprijatelji. Vršeci svoju islamsku dužnost, bogate muslimanske zemlje izvršit će i ono što traži njihov najviši interes.

Alternativa pred svakom muslimanskom zemljom je jasna: ili ujedinjena s drugim muslimanskim zemljama osigurati opstanak, napredak i snagu da se suoči sa svakim iskušenjem, ili iz dana u dan sve više zaostajati i padati u zavisnost od bogatih stranaca. Suvremeni povijesni trenutak daje ovom jedinstvu novu dimenziju: ono nije više samo lijepa želja idealista i vizionara; jedinstvo je postalo neophodnost, nužda, zakon opstanka i uvjet dostojanstva u današnjem svijetu. Oni koji iz bilo kojih razloga i motiva podržavaju sadašnju rascjepkanost, praktično su na strani neprijatelja.

Panislamski instinkt muslimanskih masa savršeno se podudara s ovim imperativnom povijesne situacije. I ovdje su naprednjaci oni koji sa svojim nacionalizmom ne vide ništa.

Kršćanstvo i židovstvo

S obzirom na prostor, nije u ovom tekstu moguće iznijeti odnos Islama prema svim važnijim doktrinama i sistemima izvan sfere Islam. Ipak, neophodno je iznijeti taj odnos prema dvije najvažnije religije: kršćanstvu i židovstvu i prema dva vladajuća svjetska sistema: kapitalizmu i socijalizmu. U pitanju odnosa prema kršćanstvu mi razlikujemo Kristovu nauku od Crkve. U prvoj gledamo Božju objavu, u izvjesnim točkama deformiranu, a u drugoj jednu organizaciju, koja je svojom neizbježnom hijerarhijom, politikom, bogatstvom i interesima, postala nešto ne samo neislamsko, nego i antikristovsko. Svatko tko treba da odredi svoj stav prema kršćanstvu, traži da mu se definira: da li je riječ o Kristovoj nauci ili o inkviziciji, a crkva se u svom povijesnom življenju stalno klatila između ova dva pola. Što je crkva više izraz i tumač etičkih učenja Evanđelja, ona je dalje od inkvizicije, i, samim tim, bliža Islamu. Nove tendencije u crkvi, koje je deklarirao posljednji Vatikanski koncil, mi pozdravljamo jer ih ocjenjujemo kao izvjesno približavanje prvobitnim osnovicama kršćanstva. Ako to kršćani budu htjeli, budućnost može pružiti primjer razumijevanja i suradnje dviju velikih religija za dobrobit svih ljudi i čovječanstva, onako kako je prošlost bila poprište njihove besmislene netrpeljivosti i trvenja. Na sličnom principu počiva stav Islama prema židovstvu.

Sa židovima smo stoljećima živjeli zajedno i čak stvorili kulturu, tako da se u nekim slučajevima ne može pouzdano razlučiti što je u toj kulturi islamsko, a što židovsko. Međutim, pod vođstvom cionista, židovi su u Palestini započeli akciju koja je jednako nehumana i bezobzirna, koliko i kratkovida i avanturistička. Ova politika uzima u račun samo trenutno i privremeno stanje odnosa, a gubi iz vida trajne faktore i opći odnos snaga između židova i Muslimana u svijetu. Ona je u Palestini bacila izazov svim Muslimanima svijeta. Jeruzalem nije samo pitanje Palestinaca, niti samo pitanje Arapa. To je pitanje muslimanskih naroda. Da bi zadržali Jeruzalem, židovi bi morali pobijediti Islam i Muslimane, a to se – hvala Bogu – nalazi izvan njihove moći. Mi bismo htjeli razlikovati židove od cionista, ako sami židovi nađu snage da povuku ovu razliku. Nadajmo se da im vojne pobjede, koje su zabilježili protiv zavađenih arapskih režima (ne protiv Arapa i ne protiv Muslimana), neće potpuno pomutiti razum i da će pristupiti eliminiranju konfrontacije koju su sami stvorili, kako bi se otvorio put zajedničkom životu na tlu Palestine. Ako oni ipak nastave putem na oknji ih gura njihova oholost, što za sada izgleda vjerojatnije, za islamski pokret i sve Muslimane u svijetu postoji samo jedno rješenje: nastaviti botbu, proširivati je i produžavati je, iz dana u dan, iz godine u godinu, bez obzira na žrtve i vrijeme koliko bi ona mogla potrajati, sve dok oni ne budu prisiljeni vratiti svaki pedalj otete zemlje. Bilo kakvo pogađanje ili kompromisi, koji mogu dovesti u pitanje ova elementarna prava naše braće u Palestini, predstavlja izdajstvo, koje može razoriti i sam moralni sistem na kojem počiva naš svijet. Ovi stavovi nisu izraz nikakve nove politike Islama prema kršćanima i židovima, koja bi bila diktirana trenutnim prilikama. Oni su stvarno samo praktičan zaključak izveden iz islamskog načela o priznavanju kršćanstva i židovstva i potiču skoro doslovno iz Kur'ana (Kur'an 29/45, 2/136, 5/47-49).

Kapitalizam i socijalizam

U kakvim strukturalnim formama i političkim oblicima će se manifestirati i ostvarivati islamski preporod našeg doba? Da li neki oblici organizacije i društva, karakteristični za područje zapadne civilizacije – predstavnička demokracija, kapitalizam, socijalizam – vrijede i za islamsko društvo, i da li će i naše društvo morati obavezno proći kroz ove i slične forme?

U posljednja dva vijeka u svijetu se bilo ustalilo uvjerenje da svaka zemlja mora doživjeti prevrat k predstavničkoj demokraciji. Najnoviji razvoj, a posebno između dva velika rata, afirmirao je neke suprotne činjenice i pokazao da klasična demokracija nije neizbježan stadij u evoluciji društvenih i političkih zajednica. Na sličan način, neki danas pokušavajući dokazati da je socijalizam nužan smjer, kojim se htjela ili ne htjela kreću ljudska društva. Suvremeni razvoj tzv. kapitalističkih zemalja u Europi i Americi, međutim, demantiraju prilično jasno ove propovjednike povijesne nužnosti i pokazuju na neke neočekivane pravce razvoja. Na drugom kraju svijeta, u Japanu, iz feudalne ekonomije se izravno prešlo u ono što bi u Europi nazvali višim oblikom monopolnog kapitalizma. Šeme koje su stvorili ljudi da bi sistematizirali povijesni razvoj pokazale su se vrlo relativnim, a zakonitosti u razvoju društva, iako postoje, očigledno nisu takve prirode kakvu su im pripisivali europski mislioci XVIII i XIX vijeka.

Ovaj izmišljeni determinizam pritiskivao je savjest posljednjih generacija, a pored toga eksploatiran je i kao moćno psihološko sredstvo za širenje ideja. U stvari, sustav utječe na stanej jedne zemlje samo utoliko što s manje ili više uspjeha potiče ili direktno organizira rad, koji je stvarni izvor svega bogatstva.

Oslobođeni psihoze povijesne nužnosti i zahvaljujući srednjoj poziciji koju Islam zauzima, mi možemo bez predrasuda razmotriti dobre i loše strane postojećih sustava, ne više kao kapitalizma i socijalizma, nego kao određene prakse suvremenih društava u današnjem svijetu.

Čisti oblici kapitalizma i socijalizma više nigdje ne postoje. Ubrzani razvoj nakon drugog svjetskog rata ostavio ih je daleko za sobom. Samo okamenjena marksistička politička ekonomija, koja je sve manje nauka a sve više sluškinja politike, nastavlja ponavljati prvobitne konstatacije, kao da se u svijetu u posljednjih 50 godina nije ništa dogodilo. Sudeći po mnogim važnim simptomima, klasična mjerila "kapitalističkog" i "socijalističkog" uskoro će postati apsolutno neadekvatna za označavanje ekonomskih i društvenih pojava u fazi razvoja koja neposredno slijedi.

Ne povodeći se, dakle, za parolama i nazivima i uzimajući u obzir samo činjenice kako ih u svijetu vidimo, mi moramo priznati izvanrednu evoluciju kapitalističkog svijeta posljednjih trideset godina, njegov dinamizam, sposobnost da pokreće ekonomiju i nauku i osigurava visok stupanj političkih sloboda i pravne sigurnosti, kao što ne možemo ignorirati dostignuća socijalističkog sistema, posebno u oblasti mobilizacije materijalnih izvora, na polju obrazovanja i u eliminiranju klasičnih oblika siromaštva.

Isto tako, mi ne možemo izgubiti iz vida tamne i neprihvatljive strane njihovog napretka i duboke krize koje povremeno potresaju oba ova sistema.

Pragmatična otvorenost Islama u rješavanju pitanja uređenja svijeta, to danas znači prednost da se bez predrasuda prouče i korisna pozitivna i negativna iskustva drugih prije svega USA, SSSR i Japana. Ove tri zemlje predstavljaju, načelno i praktički, tri različita pristupa rješavanju osnovnih pitanja blagostanja i moći.

Razvoj kapitalizma posljednjih 30 godina pokazao je netočnost nekih osnovnih postavki marksizma. Spomenimo ovdje tri:

1. Protivrječnost između proizvodnih snaga i produkcionih odnosa nije se pokazala u kapitalizmu nužnom. Kapitalizam je ne samo savladao ovu protivrječnost, nego je omogućio dotle neviđen razvoj i polet proizvodnje, znanosti i produktivnosti rada;
2. Radnička klasa u glavnim kapitalističkim zemljama nije pošla revolucionarnim putem; i
3. Odnos između bića i svijesti, "baze" i "nadgradnje", nije onakav kako je to tvrdio Marx. Mi imamo kapitalizam u Švedskoj i kapitalizam u Argentini. Razlike u bazi u ovim zemljama su razlike u stupnju (obje su kapitalističke); razlike u njihovim nadgradnjama (oblici polit. Vlasti, zakonima, religiji, vladajućoj filozofiji, umjetnosti i sl.) su razlike u biti.

Na osnovu svega ovoga, razvoj u svijetu nije krenuo putem koji je trasirao Marx. Napredne zemlje su zadržale i dalje razvile kapitalizam, a socijalizam je pobijedio u nizu nerazvijenih zemalja, što je sa stanovišta marksizma neobjašnjiva anomalija.

Čime treba tumačiti interes nerazvijenih zemalja za izvjesne oblike socijalističke ekonomije?

Prije svega, ovaj oblik privređivanja pokazuje se korisniji za organiziranje ekstenzivne privrede, na koju su upućene zemlje koje nemaju nikakve osnove, u tom smislu što nemaju kapitala, stručnih kadrova, razvijenih radnih navika i sl.; Drugo, zaostaliya sredina lakše se pomiruje s različitim ograničenjima (smanjenjem osobne slobode, centralizmom, jakom vlašću i dr.) koja uvijek prate izvjesne tipove socijalizma; i

Treće, iako je prevladan kao znanost, socijalizam je ostao živ kao mit i avantura. Ovaj veoma važan oblik socijalizma ne objašnjava samo razloge njegovog izrazito većeg utjecaja u katoličkim i romanskim u usporedbi s protestantskim i germanskim zemljama.

Naprotiv, pragmatički duh kapitalizma bolje odgovara racionalizmu razvijenog društva.

Pokazalo se da razvijene forme kapitalističke privrede uspješno funkcioniraju u društvu sa demokratskim oblicima vlasti, visokim kulturnim nivoom sredine i visokim stupnjem osobnih i političkih sloboda. Uz ove uvjete mogu se čak u značajnoj mjeri neutralizirati neki nehumani aspekti kapitalističke ekonomije, bez bitnog umanjenja njene efikasnosti.

Nema, dakle, ništa od izmišljene neminovnosti ovog ili onog sistema. Ono što je uistinu neminovno, to je neprekidno kretanje privrede, zasnovano na stalnom napretku nauke i tehnike. Usavršavanje oruđa i procesa rada jest, čini se, jedina aktivnost u ovoj domeni, koju ljudi “moraju” raditi.

Stoga, pred Islam, kao ni pred svijet uopće, ne postavlja se dilema: kapitalizam ili socijalizam – takva dilema je izmišljena i umjetna – nego pitanje izbora i stalnog usavršavanja jednog sistema odnosa svojine i proizvodnje, koji će efikasno i u skladu s islamskim shvaćanjima društvene pravde, na najbolji mogući način stimulirati rad i aktivnost i rješavati probleme, što ih neizbježiv razvojem proizvodnje i tehnike nameće.

ZAKLJUČAK

To su neke od glavnih ideja i bitnih dilema islamskog preporoda, koji u svijesti ljudi sve više dobiva značenje općeg preobražaja muslimanskih naroda – moralnog, kulturnog i političkog. Usred svih poraza i razočaranja islamski preporod je ime za nadu i izlaz na jednom širokom području svijeta. Nijedan Musliman za koga pripadnost Islamu nije puka slučajnost, nego program i obveza, ne može odbaciti ovu viziju, ali mnogi će u nedoumici upitati: gdje su sile koje će tu viziju ostvariti? Odgovarajući na ovo neizbježno pitanje, mi pokazujemo na novu islamsku generaciju, koja stasava ovih godina. Ova generacija od sto milijuna mladića i djevojaka, rođena u Islamu, odrasla u gorčini poraza i poniženja, ujedinjena u novom islamskom patriotizmu, koja će odbiti živjeti od stare slave i tuđe pomoći i koja će se okupiti oko ciljeva što znače istinu, život i dostojanstvo – nosi u sebi snagu koja može ostvariti ovaj nemogući pothvat i suočiti se sa svakim iskušenjem. Ova generacija nije se mogla pojaviti ranije. Trebalo je da se do kraja izivi epoha iluzija i zabluda, da se pokaže nemoć lažnih bogova, raznih otaca domovine i spasilaca društva, kraljeva i mehdija, da nas potuku na Sinaju, da ugroze Indoneziju, da uzdrmaju Pakistan, da mnogo pričaju o slobodi, blagostanju i progresu, a da ostvare samo tiraniju siromaštvo i korupciju – sve je ovo bilo potrebno da bi došlo vrijeme otrežnjenja i da bi se rodila generacija kojoj je jasno da je sve bilo isprazno lutanje i da za islamski svijet postoji samo jedan izlaz: okrenuti se vlastitim duhovnim i materijalnim izvorima, što znači Islamu i Muslimanima. Današnji islamski svijet je izvanredno šarenilo masa, rasa, zakona i utjecaja, ali ima jedna stvar koja se u svakom kutu toga svijeta susreće s jednakim poštovanjem i odanošću: Kur'an, i jedno osjećanje koje je jednako na Javi, u Indiji, Alžiru ili Nigeriji: osjećanje pripadnosti općoj islamskoj zajednici. Ove dvije odanosti u stanju elementarnih osjećanja milijuna običnih ljudi sadrže rezerve mirujuće energije i predstavljaju ono što je isto i jednako u današnjem muslimanskom svijetu. Po njima je muslimanski svijet već sada stvarna emocionalna zajednica svjetskih razmjera, možda jedina višenacionalna emocionalna (ne i organizirana) zajednica u svijetu. Kao sastavni dio ovih osjećanja i kao rezultat dugog utjecaja islamske etike, mi svugdje u ovom svijetu, u vidu narodne mudrosti, nalazimo žive pojmove o jednakosti ljudi, društvenoj pravdi, trpeljivosti i merhametu prema svemu što živi. Ove činjenice ne znače same po sebi bolji i humaniji svijet, ali znače obećanje boljeg i humanijeg svijeta. Osjećanja o kojima je riječ, pokazuju da je muslimanski svijet živ, jer tamo gdje je ljubav i suosjećanje, nije smrt nego život. Islamski svijet nije pustinja; on je neuzorana ledina koja čeka svoje orače. Zahvaljujući ovim činjenicama, naš zadatak postaje realan i moguć. On se sastoji u tome da ova osjećanja, koja su sada potencijalne sile, pretvorimo u aktivne sile. Odanost prema Kur'anu treba prerasti u odlučnost da se on primijeni; emocionalna islamska zajednica treba da se pretvori u organiziranu, svjesnu zajednicu, a narodni humanizam u jasne ideje, koje će postati moralni i socijalni sadržaj budućih zakona i institucija. Tko i kako će izvršiti ovu transformaciju? Svako djelovanje na događaje jest društveno djelovanje. Svaka uspješna borba jest samo zajednička, organizirana borba. Mlada generacija će moći izvršiti svoj zadatak preobražaja samo ako njene težnje i idealizam budu pretočene u organizirani pokret, u kojem će oduševljenje i osobna vrijednost pojedinaca biti udruženi s metodama koordiniranog i zajedničkog djelovanja. Stvaranje ovog pokreta s jedinstvenim osnovnim ciljem i programom, pokazuje se kao neopoziv uvjet i polazna točka preporoda u svakoj muslimanskoj zemlji. Ovaj pokret će okupljati izgrađene, odgajati neizgrađene, podizati i pozivati, definirati ciljeve i nalaziti puteve do njih. On će svugdje unositi život, misao i akciju. On će postati savjest i volja jednog svijeta nakon dugog i dubokog sna. Upućujući ovu poruku svim Muslimanima svijeta, mi jasno ističemo da nema obežane zemlje, čudotvoraca ni mehdija. Postoji samo put rada, borbe i žrtve. U trenucima iskušenja imajmo uvijek na umu dvije stvari: iza nas stoji blagoslov Božiji i pristanak našeg naroda.